

РОЗДІЛ 6

**АКТИВІЗАЦІЯ МОЛОДІ
В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

«Коли у якого народа молодіж здорова духом і серцем, повна патріотизму і сильна для свого народа все покласти в жертву свої домашні інтереси, свої надії, тоді нарід може дивитися спокійно в будучність, бо на її сторожі стоїть його молодіж свідомо своєї великої задачі, а яка молодіж така будучність народу»¹

Євген Косевич «Молодіж і політика»

Серед соціальних верств, які брали участь у процесі формування національної ідентичності українців у другій половині ХІХ ст. з'являється нова суспільно-політична сила – молодь. Її можна назвати прихованою силою нації. Відкрита до нових поглядів і думок, ця соціальна група однією з перших сформувала національну ідею, усвідомивши її необхідність для майбутнього народу, і доклала всіх зусиль для практичної реалізації. Водночас молодь еволюціонувала ідейно: від народовства й русофільства до радикалізму та самостійництва.

Поява молоді на галицькій суспільно-політичній арені збіглася із завершальним періодом у процесі формування української нації. Метою політичної діяльності стає національна автономія, а згодом – самостійна Українська держава. Національні проблеми набувають загальносуспільного значення, частіше звучать вимоги національної рівноправності з поляками, виникають перші українські політичні партії. Студентська молодь опинилася у вирі цих подій, а подекуди відіграла

¹ Косевич Є. Молодіж і політика. *Молода Україна*. 1900. Ч. 2. С. 48.

в них провідну роль. Однак традиційно головні заслуги в національних здобутках приписувалися діячам старшого покоління. Водночас нівелювався той факт, що більшість із них політично сформувалися як особистість саме у студентські роки. Соціолог Наталія Черниш слушно зауважила: «Студентський вік – це вік виникнення і формування особистісної самосвідомості, прояву нової поведінки “для себе” і “для оточуючих”, що рівнозначне усвідомленню себе як певної індивідуальності, єдності, “самості”»². І завжди варто пам’ятати аксіому, проголошену Іваном Франком: «Яка молодь, таке й майбутнє народу»³.

Організаційні зміни в діяльності українських студентських товариств. Активізація у другій половині XIX ст. суспільно-політичного життя на українських землях у складі Австро-Угорської імперії спонукала зміни у студентському середовищі. Молодіжний рух набрав організаційних форм. Почали функціювати організації, які стали осередками наукового й товариського життя молоді, захищали права та репрезентували її інтереси перед австрійською владою. Поляризація українського суспільно-політичного життя у Східній Галичині на два табори – русофільський та народовський – вплинула й на характер новостворених студентських організацій, які також дотримувалися цих орієнтацій. Перші студентські організації – т. зв. «громади» – виникли 1862 р. До однієї з них входили вихованці духовної семінарії, а до другої – студенти Львівського університету. Це були гуртки народовської орієнтації, покликані сприяти самоосвіті, зростанню національної самосвідомості молоді через залучення її до обговорення актуальних мовно-літературних та політичних питань⁴. У жовтні 1870 р.

² Черниш Н. Й., Васильєва Ю. В., Голяка О. Л., Поляруш Б. Ю., Старченко Т. Я. *Національна самосвідомість студентської молоді (Соціологічний аналіз)*. Торонто; Едмонтон; Львів: Видавництво Канадського інституту українських студій, 1993. С. 15.

³ Франко І. Громадянські права студентів. *Франко І. Педагогічні статті і висловлювання*. Київ: Радянська школа, 1960. С. 138–139.

⁴ Середа О. Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-ті роки XIX століття). *Україна: культурна спадщина, національна*

виникло українське студентське товариство «Академічна бесіда», від якого невдовзі відколовся «Академічний кружок» (русофільського спрямування). У квітні 1871 р. утворився гурток народовської орієнтації під назвою «Дружній лихвар». Він успадкував майно щойно самоліквідованої «Академічної бесіди». Спершу товариство функціювало як суто «позичкове» (мало на меті надавати матеріальну підтримку українській молоді). У 1876 р. «Академічний кружок» і «Дружній лихвар» навіть спробували об'єднатися, але внутрішні непорозуміння їм так і не вдалося подолати. Через 2 роки члени народовського гуртка внесли зміни до статуту і відтоді він змінив акцент у діяльності з допомогового товариства на інтелектуальний та науковий осередок українського студентства⁵. У його складі функціювали численні гуртки, наприклад, літературно-історичний, філологічний, «Етнографічно-статистичний кружок», «Кружок правників», які сприяли розвитку всебічних наукових інтересів, пізнавального й дослідницького потенціалу студентів⁶. Упродовж наступного десятиліття, до початку 1890-х років, «Академічний кружок» і «Дружній лихвар» були єдиними організаціями у Східній Галичині, які репрезентували інтереси української університетської молоді.

свідомість, державність. 2001. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля. С. 380.

⁵ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.). Ф. 297 (Товариство «Академічне братство» у Львові). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.

⁶ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів). Ф. 166 («Дружній лихвар»). Спр. 8/п. 1. Арк. 13, 14 зв.; Ф. 1 (НТШ). Спр. 199. Арк. 12 зв.; 3 історії української молодіжи в Галичині, 1871–1884: Історичний очерк розвою Товариства «Дружній Лихвар», опісля «Академічне Братство», 1871–1885 / з передм. І. Франка. *Записки Наукового товариства імені Шевченка (Записки НТШ)*. Львів, 1903. Т. 55. С. 23; Мороз М. О. Етнографічно-статистичний гурток (до 100-річчя від початку діяльності). *Народна творчість і етнографія*. 1983. № 6. С. 42.

Функціонування студентських товариств в Австро-Угорській імперії суворо регламентувалося законодавством. Держава зберігала за собою право контролю за їхньою діяльністю, намагаючись впливати на формування свідомості молоді, зокрема прищепити лояльне ставлення до імперії, монарха та його політики, запобігти поширенню небажаних політичних орієнтацій. Згідно із «Законом про товариства» від 15 листопада 1867 р., організаціям необхідно було узгоджувати з Галицьким намісництвом свої статuti, повідомляти органи влади про проведення зборів, у яких обов'язково брали участь комісари із широкими повноваженнями. Вони могли розпустити збори, якщо на них обговорювалися питання, що не входили до визначеної статутом компетенції товариства або якщо проведення зборів порушувало громадський спокій. Окрім того, відповідні органи влади мали право перегляду всієї документації, а також могли розпускати товариства⁷.

Членом таких організацій міг бути кожен студент-русин (українець) Львівського університету. Він обов'язково повинен був сплатити «вписове» і щороку – членські внески (звичай у розмірі 1 золотого ринського)⁸. У 1891 р. «Академічне братство» і «Академічний кружок» спробували внести зміни до своїх статутів із приводу членства. Вони прагнули розширити перелік осіб, які могли вступати у товариства. «Академічне братство» пропонувало запровадити чотири категорії членів: звичайні, надзвичайні, почесні та «спомагаючі». До першої належали українські студенти Львівського університету й Політехнічної школи, до другої – студенти інших національностей, третьої – почесні громадяни, які досягли успіхів у

⁷ Пашук В. «Закон про товариства» від 15 листопада 1867 року і його вплив на розвиток українського національного руху в Галичині. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2001. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля. С. 371–374.

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України). Ф. 146 (Галицьке намісництво). Оп. 58. Спр. 466. Арк. 36–37.

суспільно-політичному, економічному чи культурному житті, четвертої – ті, хто фінансово підтримував функціонування товариства. «Академічний кружок» пропонував поділ членів на звичайних і почесних. Першими могли бути студенти університету і Політехнічної школи, а почесними – викладачі тих самих шкіл та інші особи, що сприяють реалізації цілей товариства. Однак Галицьке намісництво, остерегаючись негативних впливів на молодь ззовні, відхилило обидва прохання про зміну статутів⁹. Найвищим органом керівництва студентських товариств були загальні збори, які відбувалися раз у рік (у жовтні–листопаді), а в період між їхнім скликанням – виділ. Він складався з 10 членів (голова, заступник голови, касир, контролер, бібліотекар, секретар і чотири «виділових») та 5 заступників, а його каденція тривала рік. Інтереси товариства в зовнішніх відносинах представляли голова або його заступник та секретар. Внутрішні суперечки вирішував мировий суд, до складу якого кожна із спірних сторін обирала суддю¹⁰.

Поступово студентські організації еволюціонували як функційно, так і організаційно. На початку 1880-х років серед членів «Дружнього лихваря», який поєднував у собі функції читальні та самопомогового товариства, виникла дискусія із приводу зміни назви. Більшість вважали її невідповідною характерові організації. Тривала дискусія щодо запропонованих варіантів назви («Академічна громада», «Академічне товариство», «Академічна згода», «Академічна дружина» тощо) завершилася на надзвичайних загальних зборах 5 березня 1882 р., коли більшість членів підтримала варіант, запропонований Костем Левицьким, – «Академічне братство»¹¹. Зміна назви зумовила і конкретизацію основних напрямів діяльності. Члени товариства, студенти юридичного та філософського факультету

⁹ Держархів Львівської обл. Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 12. Спр. 851. Арк. 30 зв., 33–34, 62–62 зв.; Ф. 297. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 1–2; ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 478. Арк. 1–6.

¹⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 466. Арк. 36–37.

¹¹ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 7.

Євген Олесницький та Володимир Коцовський, за поданням Івана Франка внесли деякі зміни у статут товариства, акцентуючи на інтелектуальному розвитку молоді¹². На загальних зборах гуртка від 5 березня 1882 р. більшістю голосів присутні погодили зміни та схвалили нову назву – «Академічне братство»¹³. Головною метою товариство проголошувало надання наукової та матеріальної допомоги студентам-русинам. Задля досягнення цього воно надавало своїм членам одноразові допомоги й безвідсоткові позики, допомагало хворим, дбало про пошук різноманітних способів підробітку (наприклад, лекції, репетиторство для вступу в гімназію чи університет тощо), для інтелектуального розвитку молоді влаштовувало наукові доповіді, літературні та танцювальні вечори¹⁴. У 1885 р. «Академічне братство» спробувало розширити свою аудиторію. Керівництво товариства внесло на розгляд Намісництва проєкт змін до статуту, пропонуючи приймати до складу організації не лише слухачів університету, а й Політехнічної школи. Однак цей проєкт відхилили як невідповідний постанові Міністерства внутрішніх справ за № 2209 від 18 червня 1876 р., згідно з якою членами академічного товариства могли бути студенти лише одного освітнього закладу¹⁵.

Протягом 1880-х років «Академічне братство» було найчисельнішою українською молодіжною організацією в Галичині. У різні роки в його складі перебували від 19,5 до 25,3 % усіх українців, що студіювали у Львівському університеті¹⁶. Так, 1881 р.

¹² З історії української молодіжи в Галичині... С. 23.

¹³ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 466. Арк. 34; ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 166. Спр. 16/п. 1. Арк. 5; Назарук О., Охримович О. Хроніка руху української академічної молодіжи у Львові. «Січ». *Альманах в пам'ять 40-их роковин основання товариства «Січ» у Відні / зібрані і видали: З. Кузеля і А. Чайківський*. Львів, 1908. С. 406–407.

¹⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 466. Арк. 36–37.

¹⁵ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 62, 70, 80.

¹⁶ Підрахунок автора за: *Rocznik statystyki Galicyi / pod kier. T. Rutowskiego*. Lwów, 1898. R. V: 1894–1897. S. 79; Назарук О., Охримович О. Хроніка руху... С. 421.

Активізація молоді в суспільно-політичному житті Галичини...

товариство налічувало 85 членів¹⁷, у 1882 – 104¹⁸, у 1884 – 87¹⁹. Дещо інші цифри вказує Осип Назарук (див. табл.).

Таблиця

**Чисельність членів товариства «Академічне братство»
упродовж 1880–1887 рр.²⁰**

Навчальний рік	Усього членів товариства, осіб	З них студентів факультетів, осіб		
		юридичного	філософського	теологічного
1880/1881	83	37	24	22
1881/1882	88	42	23	23
1882/1883	83	42	24	17
1883/1884	69	34	14	21
1884/1885	94	48	15	30
1885/1886	80	33	11	34
1886/1887	76	34	13	30

Однак невдовзі політизація «Академічного братства», поширення серед його членів популярних на той час у Європі соціалістичних (марксистських і драгоманівських) ідей сприяли формуванню негативного іміджу в очах влади та галицького суспільства. Прагнення представників старшого покоління інтелігенції «заопікуватися» становленням політичної свідомості молоді, скерувати її погляди в лояльне до влади русло, ідеологічні розходження в середовищі самого студентства, зрештою, призвели до розколу організації 1892 р. Після невдалої спроби прихильників «нової ери» взяти під свій контроль «Академічне братство», з його

¹⁷ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.

¹⁸ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX–XX ст. Львів, 2001. С. 70, 74.

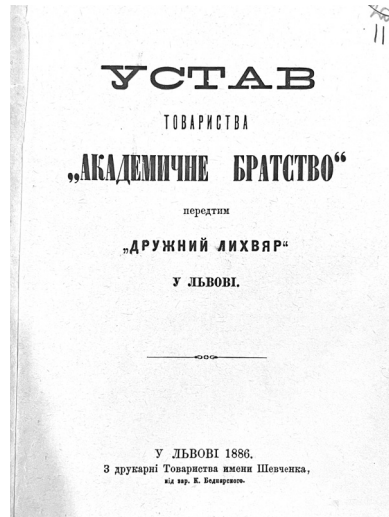
¹⁹ Слово. 1884. Ч. 122 і 123. С. 1.

²⁰ Назарук О., Охримович О. Хроніка руху... С. 421.

складу вийшла менш радикальна частина і створила власне товариство «Ватра»²¹.

Статут нової організації дублював майже всі статті установчого документа «Академічного братства»²². «Ватра», за задумом її засновників, повинна була об'єднати українську молодь, яку не задовільняла діяльність та ідейна орієнтація (русофільська і радикальна) наявних студентських товариств. Вони наголошували, що новостворена організація займає національно-поступові позиції та стане вогнищем, «коло котрого мають зігріватися серця молодих громадян до спільної праці для добра свого народу»²³. Втім, сподівання керівництва «Ватри», навіть

попри цілковите сприяння представників старшого покоління української інтелігенції та таких організацій, як «Просвіта» й Наукове товариство ім. Шевченка, так і не справдилися. Головним мотивом для вступу в товариство були аж ніяк не патріотизм і бажання служити на благо народу, а можливість на деякий час вирішити фінансові проблеми через безвідсоткові позики, які надавала «Ватра». Вже протягом першого року функціонування спостерігалася низька активність членів, ігнорування ними зборів та інших заходів, організованих товариством.

Титульна сторінка статуту товариства «Академічне братство» у Львові, 1886 р.

²¹ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 1, 7 зв.

²² Там само. Арк. 3–3 зв., 4 зв., 5, 6 зв.; ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 468. Арк. 5, 6 зв.

²³ Назарук О., Охримович О. Хроніка руху... С. 421.

* Джерело: Держархів Львівської обл. Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 13. Спр. 237. Арк. 11.

Майже відразу після розколу керівництво «Академічного братства» та «Ватри» усвідомило помилковість цього кроку, необхідність створення єдиного українського студентського товариства для консолідації молоді в її боротьбі за реалізацію своїх національних прав, а тому вже з 1893 р. розпочали переговори про об'єднання. Вони тривали 2 роки, поки не було усунуто всі протиріччя між сторонами. Зрештою, члени «Академічного братства» та «Ватри» вирішили об'єднатися в нове товариство «Академічна громада»²⁴. Перші загальні збори організації відбулися 26 січня 1896 р. у приміщенні Львівського університету²⁵. Об'єднавчу ініціативу молоді підтримали деякі представники старшої інтелігенції. Так, на установчих зборах товариства були присутні професори Михайло Грушевський, Петро Стебельський та Олександр Колесса²⁶.

Хоча при заснуванні «Академічна громада» налічувала лише 55 осіб²⁷, на початку ХХ ст. вона перетворилася на найчисельнішу українську молодіжну організацію. До 1898 р. кількість членів товариства потроїлась²⁸, а 1900 р. воно об'єднувало у своїх лавах 250 студентів (68 % усієї української університетської молоді)²⁹.

Консолідаційні процеси в українському молодіжному середовищі супроводжувалися появою нових організацій. Наприкінці 1887 р. об'єднавчі ініціативи почали здійснювати студенти Ягеллонського університету. А вже 24 квітня наступного року Намісництво затвердило статут новоствореного товариства «Академічна громада» у Кракові. Його членами були здебільшого українці, що студіювали на медичному факультеті. Втім, товариство акцентувало увагу на

²⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 70. Спр. 977. Арк. 1–24 зв.

²⁵ Галичанинъ. 1896. Ч. 10. С. 3.

²⁶ Назарук О., Охримович О. Хроніка руху... С. 423.

²⁷ Там само. С. 423.

²⁸ Там само. С. 426–427.

²⁹ Ковалюк Р. Т. «Ватра» академії. Львів: Світ, 1999. С. 9; Леник В. Українська організована молодь (Молодечі організації від початків до 1914 р.). Мюнхен; Львів, 1994. С. 51.

Перший віділ (керівництво) товариства «Академічна громада», 1896 р. Стоять зліва направо: Роман Стефанович, Остап Весоловський, Олександр Грабовський, Юліан Дроздовський, Володимир Гнатюк, Макс А. Підляшецький. Сидять: Микола Ластовецький, Іван Раковський (голова), Сидір Голубович (заступник голови), Гриць Гарматій

культурному житті молоді, дещо дистанціюючись від політичних питань³⁰. А із заснуванням у 1894 р. у Львівському університеті медичного факультету суттєво зменшилася чисельність українців, що навчалися у Кракові, відтак товариство поступово згорнуло свою діяльність.

Наприкінці 1890-х років консолідаційні процеси охопили й українських студентів Львівської політехнічної школи. Попри

³⁰ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Archiwum UJ). Zesp. S II, Sygn. 793.

* Джерело: Світлина з фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (публікується вперше).

те, що чисельність українців у цьому освітньому закладі традиційно була низькою (налічували від 3 до 6 % усіх слухачів)³¹, вони усвідомлювали необхідність створення власної організації, яка би представляла їхні інтереси, і здійснювали заходи щодо її створення. 21 грудня 1897 р. ініціативна група повідомила ректорат політехніки про заснування товариства «Основа». Його статут Намісництво затвердило 28 березня 1898 р., а вже 31 березня відбулися установчі збори. Першим головою «Основи» обрано Володимира Дидинського. Хоча тоді товариство об'єднувало лише 21 студента, воно вирізнялося чіткою самостійницькою і соборницькою ідейною спрямованістю та одразу ж у своїй діяльності дистанціювалося від русофілів і народовців³².

Протягом останнього десятиліття XIX ст. трансформацій зазнало й молодіжне русофільське середовище. Австрійська влада вбачала в русофільстві неабияку загрозу для наявного режиму, тому прагнула обмежити вплив цієї ідеології на студентство. Після процесу Ольги Грабар русофільські організації, зокрема й «Академічний кружок», втрачають свій вплив на населення. Це товариство, попри щедрі субсидії з Російської імперії, займало дуже хитке становище. А використання в діловодстві «російської» мови неодноразово давало підстави владі підозрювати «Академічний кружок» у поширенні антидержавницьких поглядів. Зрештою, це спонукало до припинення діяльності товариства. Безпосереднім приводом до ліквідації став звіт ректора Львівського університету від 23 травня 1893 р., який окреслив негативні аспекти функціонування русофільської молодіжної організації. Про потенційні загрози з боку «Академічного кружка» також наголосив і директор поліції. У донесенні від 9 лютого 1894 р. він вказав на необхід-

³¹ Rocznik statystyki Galicyi... S. 79.

³² Ганкевич Я. Товариство українських студентів політехніки «Основа» у Львові. «Січ». Альманах в пам'ять 40-х роковин ос-
новання товариства «Січ» у Відні / зібрані і видали: З. Кузеля
і М. Чайківський. Львів, 1908. С. 462; Леник В. Українська ор-
ганізована молодь... С. 51; Тов. укр. студ. політехніки «Основа» у
Львові. Шляхи. 1914. Ч. 12–13. С. 202.

ність пильного контролю за діяльністю товариства, яке назвав «гніздом і розплідником москвофільства, вогнищем російського панславізму». Особливі застереження в директора поліції викликало систематичне декларування членами «Академічного кружка» мовної та літературної єдності з Росією, яке він трактував як вияв небезпечної для держави агітації³³. З огляду на це, 19 березня 1894 р. товариство розпустили, а його приміщення опечатала поліція³⁴. Останній голова «Академічного кружка» Володимир Труш отримав пояснення про причини ліквідації організації лише в серпні. Члени студентського гуртка опротестували рішення Намісництва про заборону товариства перед Міністерством внутрішніх справ. Однак отримали відмову, у якій зазначалося, що «Академічний кружок» займає непатріотичні позиції щодо держави, становить потенційну загрозу для її інтересів, його діяльність суперечить § 6 і § 24 «Закону про товариства»³⁵.

Одразу ж після ліквідації гуртка русофільська молодь вирішила створити нове об'єднання. Двічі, у травні та липні 1894 р., ініціативна група на чолі зі студентом юридичного факультету Юліаном Сьокалом, а згодом – Володимиром Трушем, вносила на розгляд Намісництва проекти статуту нової організації під назвою «Друг». Однак їх щоразу відхиляли. У жовтні студенти-русофіли вкотре подали новий проект установчого документа³⁶. Цього разу Намісництво схвалило його, а вже 14 грудня відбулися перші загальні збори товариства³⁷.

³³ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4477. Арк. 209–212.

³⁴ Галичанинъ. 1894. Ч. 54. С. 2.

³⁵ Там само. Ч. 183. С. 2; ЦДІАЛ України. Ф. 506 (Товариство руських студентів «Друг»). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 11–11 зв.; Finkel L., Starzyński S. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. Lwów: Nakładem senatu akademickiego c. k. Uniwersytetu Lwowskiego, 1894. S. 410.

³⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 25. Спр. 251. Арк. 2, 10, 23, 25; Лукіянович Д. Збори общ. ім. Качковського і пару слів на увагу молодим москвофілам. *Народ*. 1894. Ч. 19. С. 288.

³⁷ Галичанинъ. 1894. Ч. 268. С. 3; ЦДІАЛ України. Ф. 506. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 8.

Варто зауважити, що русофіли й надалі у статуті задекларували використання для спілкування російської мови й етимологічного правопису³⁸.

На початку ХХ ст. поступово відбувається диференціація та спеціалізація молодіжних товариств. Після сецесії українців зі Львівського університету в 1901 р. чимало з них продовжили здобувати освіту у Кракові. Чисельне зростання українських студентів у Ягеллонському університеті стало одним із чинників, що сприяв консолідації молоді. Вже в березні 1902 р. було засноване товариство «Українська громада», яке об'єднало у своїх лавах українців, що здобували освіту у Кракові. Першим головою організації став студент філософського факультету Ярослав Танчаковський. Втім, «Українська громада» дистанціювалась від політичного життя, акцентуючи діяльність освітньо-науковому й культурному розвитку своїх членів³⁹.

У складі «Академічної громади» функціював «Кружок правників», який мав на меті надавати допомогу студентам-юристам у підготовці до іспитів⁴⁰. Цей гурток виник ще 1881 р. як структурна одиниця «Академічного братства» і упродовж існування товариства користувався широкою автономією, маючи власне керівництво й цільову аудиторію. Варто зауважити, що серед його членів були і студенти з «Академічного кружка»⁴¹.

Від «Академічної громади» «Кружок правників» відокремився 1908 р. і надалі функціював як самостійне товариство. Свою діяльність він акцентував на створенні сприятливого середовища для підвищення освітнього й фахового рівня майбутніх юристів. Для цього товариство утримувало власну бібліотеку та читальню, постійно організовувало різноманітні доповіді,

³⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 25. Спр. 251. Арк. 27–30.

³⁹ Archiwum UJ. Zesp. S II. Sygn. 793.

⁴⁰ Загальні збори «Кружка правників». *Молода Україна*. 1901. Ч. 1. С. 32–33; Діло. 1898. Ч. 30. С. 2; 1906. Ч. 119. С. 3.

⁴¹ Левицький К. Первісна організація українських правників у Львові. *Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів*. Львів, 1934. С. 9.

видавало допоміжну юридичну літературу, конспекти з навчальних дисциплін⁴².

Виховання висококваліфікованої національно свідомої української інтелігенції було одним із завдань товариства «Медична громада», яке виникло в червні 1910 р. Воно об'єднувало українських студентів, що вивчали медицину у Львівському університеті. Товариство зосередило свою діяльність на двох напрямках: популяризація медичних знань і сприяння фаховому становленню українських лікарів. Члени «Медичної громади» активно виступали з публічними лекціями і рефератами для населення. Щороку вони проводили понад 100 таких доповідей у різних селах і містечках краю. У 1912 р. товариство організувало кількатижневі «самаритянські курси», під час яких навчало населення надавати першу лікарську допомогу. «Медична громада» активно працювала і над покращенням фахової освіти своїх членів. Зокрема, при товаристві діяли спеціальні курси з хімії та анатомії для підготовки студентів до випускних іспитів⁴³.

Одночасно з диференціацією у студентському середовищі почалися консолідаційні процеси. Події, пов'язані з боротьбою за створення українського університету в Галичині, показали необхідність функціонування організації, яка б координувала молодіжний рух, визначала його основні напрями розвитку. Перші кроки із її створення почалися у липні 1909 р. Нова організація мала об'єднати всіх українських студентів вищих шкіл Австро-Угорської імперії, а її діяльність – охопити всі сфери молодіжного життя⁴⁴. Добре продумані організаційні кроки сприяли тому, що у вересні На місництво схвалило статут, а 7 листопада 1909 р. відбулися

⁴² Там само. С. 11.

⁴³ Беч Л. З. Начерк історії Медичної Громади (1910–1925). *25-ліття Українського лікарського товариства і Медичної громади*. 2-офс. видання. Чикаго, 1975. С. 60–63.

⁴⁴ Звіт з діяльності товариства «Український Студентський Союз» у Львові за час від 9 падолиста 1909 до 1 падолиста 1911 р. Львів, 1911. С. 3–5.

установчі збори Українського студентського союзу (УСС)⁴⁵. Діяльність новоствореного товариства кардинально відрізнялася від інших організацій. За досить короткий час йому вдалося розгорнути широку мережу секцій на провінції. Це дозволило активізувати роботу на місцях. Зокрема, відомо про функціонування секцій у Бережанах⁴⁶, Богородчанах⁴⁷, у Дрогобичі⁴⁸, Калуші⁴⁹, Жовкві, Золочеві⁵⁰, Копичинцях⁵¹, Рогатині⁵², Перемишлі⁵³, Кракові⁵⁴, Тернополі⁵⁵ тощо. Їхні члени займалися просвітницькою роботою по селах (читали лекції на політичну й суспільну тематику, наприклад: про виборчу реформу до сейму, про розвиток освіти й питання українського університету, про необхідність закладення економічних спілок), організовували театральні постановки тощо⁵⁶. Львівські секції поділялися за гендерним (першою була створена жіноча секція) та політичним принципом⁵⁷. УСС, на відміну від інших студентських товариств, видавав власний часопис «Молода Україна» (1910), а упродовж 1913–1914 рр. – двотижневик «Шляхи» (за редакцією Ростислава Заклинського

⁴⁵ Кузьмин Р. Український студентський союз: центральний координаційний орган студентських товариств Галичини в 1909–1914 роки. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 110. С. 47.

⁴⁶ ЦДАЛ України. Ф. 400 (Український студентський союз у Львові). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 1–10.

⁴⁷ Там само. Спр. 13. Арк. 1–7.

⁴⁸ Там само. Спр. 15. Арк. 1–7.

⁴⁹ Там само. Спр. 17. Арк. 1–6.

⁵⁰ Там само. Спр. 16. Арк. 1–6.

⁵¹ Там само. Спр. 19. Арк. 1–5.

⁵² Там само. Спр. 23. Арк. 1–7.

⁵³ Там само. Спр. 22. Арк. 1–21.

⁵⁴ Там само. Спр. 20. Арк. 1–12.

⁵⁵ Там само. Спр. 30. Арк. 1–20.

⁵⁶ Там само. Спр. 26. Арк. 1–8.

⁵⁷ Звіт з діяльності товариства «Український Студентський Союз» у Львові за час від 9 падолиста 1909 до 1 падолиста 1911 р. Львів, 1911. С. 27–28.

та Юліана Охримовича)⁵⁸. Це дозволило значно розширити аудиторію й інформувати населення про розвиток молодіжного руху, політичні, економічні та соціальні проблеми українського студентства. Вдало обрана стратегія діяльності зумовила чисельне зростання УСС, який на початку 1914 р. об'єднав у своїх лавах майже 1800 членів⁵⁹.

Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувається організаційне оформлення українського молодіжного руху, усвідомлення чітких цілей і завдань. Воно завершується створенням принципово нового за структурою та принципами діяльності товариства – УСС, який стає репрезентантом інтересів усієї української молоді на теренах Австро-Угорської імперії.

Від народовства і русофільства до самостійництва: ідейна еволюція української молоді в Галичині. Народовська та русофільська орієнтації академічних товариств. Упродовж 1880-х років студентські організації у краї перебували під ідеологічним впливом діячів двох політичних напрямків – русофільського та народовського. Тому відповідно сприймали і проголошували їхні ідеї та ідеали. А зближення і розходження в народовсько-русофільських відносинах накладали відбиток і на взаємовідносини молодіжних організацій. Ідеологічні відмінності між цими напрямками визначали вектори співпраці чи точки конфронтації.

Русофіли вважали українців Галичини частиною великої етнонаціональної спільноти, яку окреслювали поняттям «русский народ». Водночас не ототожнювали її з російським. «Русский народ», на їхню думку, складався з «малоросів», «великоросів» та «білоросів»⁶⁰. Із «русским народом» ідентифікувала себе

⁵⁸ Благий В. Журнал «Шляхи» (1913–1914 рр.) та його вплив на консолідацію українського студентства в Галичині. *Українська періодика: історія і сучасність: доповіді та повідомлення четвертої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції* (Львів, 19–20 грудня 1997 р.) / за ред. М. Романюка. Львів, 1997. С. 68–71.

⁵⁹ Кузьмин Р. Український студентський союз... С. 47.

⁶⁰ Орлевич І. Русофільська течія. *Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2021. С. 105.

більшість русофілів, постійно наголошуючи на відмінностях із «великоросами» («москалями»)⁶¹.

«Академічний кружок» перебував під всеохопним впливом русофільської течії аж до ліквідації 1894 р. Такі ж позиції обіймав і його правонаступник – гурток «Друг». Як і представники старшого покоління, молодь орієнтувалася на Російську імперію, постійно наголошувала на своїй мовній та літературній спорідненості з російським народом. «Академічний кружок», а згодом і «Друг» декларував себе як товариство малоруської молоді, а його члени іменували себе «малорусскими студентами», частиною «великого русского народа»⁶². У діловодстві та спілкуванні організації послуговувалися язичієм, наближеним до російської мови (хоча самі молоді русофіли наголошували, що вони користуються російською мовою)⁶³ та етимологічним правописом. Від початку 1880-х і до середини 1890-х років у русофільському молодіжному русі провідні позиції займала течія на чолі з Володимиром Дудикевичем і Осипом Мончаловським, які дотримувалися крайньо агресивної лінії щодо українського національного руху, а також виступали за відмову від української мови та перехід на російську⁶⁴.

Представники народовської течії вважали українців (руси́нів) по обидва боки р. Збруч окремим народом, який має історичні й культурні підстави на реалізацію своїх національних прав. А українську народну мову трактували як головний атрибут нації, основу для творення літературної мови. «Академічне братство» з моменту заснування (ще як «Дружній лихвар») поділяло засади народовського руху. Користувалось у діловодстві фонетичним правописом.

⁶¹ Янишин Б. Народовці на рубежі 70–80-х рр. ХІХ ст.: творення нової моделі політичної культури. *Український історичний журнал*. 2001. № 6. С. 87.

⁶² ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 166. Спр. 17/п. 1, Арк. 9.

⁶³ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 25. Спр. 251, Арк. 27–30.

⁶⁴ Макарчук С. Громадсько-політичний центр західноукраїнського краю. *Львів: Історичні нариси*. Львів, 1996. С. 281.

Якщо раніше в українському національному русі підтримувалася спілка цих двох політичних течій, то наприкінці 1880-х років вона перетворилася на гальмо для потенційних можливостей народовської партії. Союз із русофілами унеможливував звернення до національної програми, яка поступово ставала нагальною потребою українського суспільно-політичного життя⁶⁵. Народовці, сподіваючись на підтримку Відня, змушені були піти на розрив з русофілами й відмовитися на деякий час від домагань власної національної державності. Це була спроба вийти із «глухого кута галицької політики»⁶⁶.

Наприкінці XIX ст. студентські товариства неодрозово намагалися подолати ідеологічні розбіжності та консолідувати свою діяльність у боротьбі за національні права. Втім, дуже часто втручання політиків старшого покоління, їхні намагання контролювати і скеровувати молодіжний рух зводилися нанівець. Та й приводи для конфліктів були дріб'язковими і несуттєвими. Головний «камінь роздорю» між «Академічним братством» і «Академічним кружком» – мовне питання. Воно особливо загострювалося під час спільних акцій. Організація різних вечорів і святкувань супроводжувалася запеклими дискусіями щодо мови: у запрошеннях, виступах, доповідях. Якщо спершу «Академічне братство» йшло на поступки*, то згодом непорозуміння переростали у взаємні звинувачення в нетолерантності. Наприклад, у травні 1882 р. народовці відмовилися взяти участь у влаштовуваному «Академічним кружком» поминальному богослужінні в пам'ять митрополита Григорія Яхимовича, оскільки запрошення надруковано «язичієм». У відповідь русофіли звинуватили народовську молодь у нетерпимості та нетолерантному ставленні до своєї

⁶⁵ Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський Інститут (1788–1914): роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. Львів: Логос, 2018. С. 125–132.

⁶⁶ Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х рр. XIX ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1997. Вип. 3–4. С. 130–131.

мови, у прагненні нав'язати іншій організації власну ідеологію і спрямованість⁶⁷.

Суперечки між двома організаціями розпочались і під час підготовки до студентського віча в Коломиї 1884 р. Непорозуміння виникли з приводу того, що організаційний комітет не вніс на розгляд віча питання про викладання у Львівському університеті російської літературної мови, а також не запросив до участі у зборах русофільське віденське студентське товариство «Буковина». Протестуючи проти цього, члени «Академічного кружка» відмовилися взяти участь у вічі⁶⁸. Майже всі спроби налагодити взаємодію між двома товариствами не приносили бажаних результатів, а непорозуміння в мовно-культурному та ідеологічному питаннях ще більше поглиблювались*.

Орієнтація «Академічного кружка» на Росію, тісні контакти з організаціями та діячами з її території сприяли щедрому субсидіюванню молоді російськими слов'янофільськими товариствами як на особистісному, так і на інституційному рівнях. Бібліотеку «Академічного кружка» поповнювали безкоштовні книжки та періодика з видавництв Петербурга і Москви. Це викликало певні застереження з боку Відня. Австрійська влада вбачала небезпеку для наявного державного ладу з боку русофільського руху як інспірованого Російською імперією, а тому намагалася обмежити його вплив на широкі верстви населення. У 1882 р. відбулися арешти, а згодом і судовий процес, які негативно вплинули на популярність русофілів у Галичині.

* Наприклад, у січні 1881 р. під час організації спільного танцювального вечора після запеклих дискусій та альтернативних варіантів керівництво «Дружнього лихваря» погодилося на умови «Академічного кружка» (запрошення надруковано «язичієм») і захід відбувся (детальніше див.: ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 166. Спр. 17/п. 1. Арк. 1–1 зв., 3; Слово. 1881. Ч. 5. С. 3).

⁶⁷ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 166. Спр. 17/п. 1. Арк. 8–9.

⁶⁸ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 35–40 зв.

Так, 4 лютого були заарештовані відомий юрист із Закарпаття Адольф Добрянський, його донька Ольга Грабар, редактор і видавець газети «Слово» Венедикт Площанський, редактор «Пролома» Йосиф Марков, редактор «Страхопуда» Степан Лабаш (одразу був звільнений). Затримали також і касира «Академічного кружка» Василя Лаголу. Водночас поліція провела ревізії у приміщенні товариства і на квартирі, де мешкав один із його членів, студент юридичного факультету Федір Олексевич. Там конфіскували деяку літературу й документацію. Заарештованих звинуватили в державній зраді. Судові слухання відбувались протягом червня–липня 1882 р. 3-поміж студентів у суді свідчили Василь Лагола, голова товариства Володимир Курбас і член виділу Осип Грабинський. У виступі в суді касир «Академічного кружка» підтвердив систематичні контакти між студентським товариством і діячами з Росії. В. Лагола зазначив, що звідти постійно безкоштовно доставляли книжки й газети, зокрема часопис «Русь» одного з ідеологів слов'янофільства Івана Аксакова⁶⁹. Невдовзі обвинувачених виправдали, але судовий процес ослабив русофільство, хоча «Академічний кружок» і надалі отримував субсидії з Росії. Та й контакти молоді з російськими організаціями і діячами продовжувалися. Зокрема, у квітні 1885 р. кілька членів «Академічного кружка» взяли участь у Мефодіївських святкуваннях у Петербурзі, що згодом стало приводом для дисциплінарних слухань у Львівському університеті⁷⁰.

Послабленням впливів русофільського товариства скористалося «Академічне братство», зайнявши провідні позиції в українському студентському середовищі. Його члени підтримували контакти з наддніпрянською інтелігенцією, яка зазвичай спонсорувала різні заходи, а також сприяла наповненню бібліотеки організації творами українських письменників. Іноді літературний обмін між «Академічним братством» та наддніпрянцями був нелегальним. Так, у квітні 1885 р. російська жандармерія

⁶⁹ Слово. 1882. Ч. 9. С. 3; Ч. 57. С. 3; Ч. 67. С. 1.

⁷⁰ Там само. 1886. Ч. 6. С. 3; Держархів Львівської обл. Ф. 26. Оп. 12. Спр. 747. Арк. 1–6.

у м. Крем'янець при спробі переходу державного кордону затримала Івана Максим'яка. Під час обшуку в нього вилучили комплект літератури із забороненими в Російській імперії українськими книжками і брошурами, зокрема чотирма примірниками повісті Івана Франка «Захар Беркут», польськими соціалістичними виданнями. Під час допиту, на якому були присутні й австрійські чиновники, І. Максим'як зізнався, що ці книжки передано йому «Етнографічно-статистичним кружком» (структурний підрозділ «Академічного братства»), членом якого він є. Затриманий повідомив, що протягом 2 останніх років він чотири рази нелегально переходив австрійсько-російський кордон⁷¹. Ця подія стала приводом для проведення 23 листопада ревізії в бібліотеці «Академічного братства». Із 1 200 книжок вилучено 19. Після детальнішого огляду 11 книжок повернуто товариству. До переліку конфіскованих потрапили «Оповідання» Олекси Стороженка, роман Панаса Мирного «Хіба ревуть воли як ясла повні?», етнографічні праці Сергія Подолинського, дві книжки Михайла Драгоманова, брошура «Про багатство і бідність». Поширення цих книжок поліція вважала злочином, тому подальше вирішення питання передали в Державну прокуратуру, а «Громада українська. Збірка впорядкована М. Драгомановим» – на розгляд до крайового суду. Розпорядженням від 13 грудня 1885 р. він заборонив її розповсюдження. Варто зауважити, що на час обшуку не існувало жодних обмежувальних урядових приписів, під які б підпадала конфіскована література. Поширення вилучених книжок заборонили пізніше – 26 листопада 1885 р. розпорядженням державного прокурора за № 26470⁷².

У 1880-х роках українські академічні товариства відображали ідеологічну спрямованість тогочасного галицького суспільства. Співіснування народовської і русофільської течій в українському національному русі, їхні домінування/втрата

⁷¹ Грицак Я. «... Дух, що тіло рве до бою...»: Спроба політичного портрета Івана Франка. Львів: Каменяр, 1990. С. 95.

⁷² Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 67, 83–84 зв.; Слово. 1885. Ч. 128. С. 2.

впливу, спроби порозуміння і конфронтації автоматично дублювалися у студентському середовищі. Таке копіювання діяльності «старших» радше було спробою самореалізації у суспільно-політичному житті, початковим етапом національної й політичної ідентифікації молоді.

Поширення радикальних ідей у молодіжному середовищі. Популяризація у другій половині XIX ст. у Європі соціалістичних поглядів кардинально вплинула і на розвиток молодіжного руху. Протягом 1880-х років радикальні ідеї дедалі активніше проникають у студентське середовище Галичини. Українська молодь переважно виховувалася на засадах ліберально-демократичного соціалізму Михайла Драгоманова. Вона сприймала ідеї визначного політичного теоретика через його женевський журнал «Громада». Найбільше радикалів – прихильників драгоманівської концепції – гуртувалося в «Академічному братстві». Назву «радикали» вони запозичили в самого М. Драгоманова, який частіше говорив про себе як про «радикала», ніж «ліберала»⁷³.

Посередником у взаєминах між редактором «Громади» і львівською молоддю був І. Франко. Він постійно інформував М. Драгоманова про проблеми студентського життя, отримувал різноманітну літературу з Женеви. Тісні контакти існували між ідеологом українського соціалізму й «Етнографічно-статистичним кружком». М. Драгоманов часто надсилав до бібліотеки гуртка різну літературу, надавав фінансову допомогу тощо. Після виходу із кружка І. Франка інтенсивність цих взаємовідносин зменшилася. Однак потрібно зазначити, що М. Драгоманов і надалі підтримував контакти з «Академічним братством»⁷⁴.

Ці взаємини представники австрійської влади вважали небажаними і навіть загрозливими для українського студентства. Урядові інституції всіляко намагалися обмежити поширення драгоманівських ідей у Галичині. Тому від середини 1880-х років «Академічне братство» потрапило під пильний поліцейний

⁷³ Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик. *Лисяк-Рудницький І. Історичні есе*. Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 310.

⁷⁴ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 112.

контроль, а в його приміщенні неодноразово відбувалися обшуки. У 1885 р. під час ревізії в бібліотеці товариства конфіскували праці саме М. Драгоманова. А невдовзі Львівський крайовий карний суд заборонив розповсюдження впорядкованої ним збірки «Громада українська». Головним аргументом стало твердження, що автор нібито пропагує негативне ставлення до галицької шляхти, закликає до непокори перед державними органами й ненависті до цісарської родини. До того ж усі ці книжки після вилучення мали відразу ж знищувати⁷⁵.

Популярність соціалістичних ідей серед членів «Академічного братства» спонукала владу, особливо поліцію, продовжити і поглибити ретельний нагляд за діяльністю товариства. Велике занепокоєння викликали тісні контакти молоді з І. Франком, якого вважали пропагандистом соціалізму у краї. Він постійно відвідував зібрання і відчити «Академічного братства», сам неодноразово зачитував власні дослідження і реферати перед студентами, які високо цінували думку відомого письменника та громадського діяча⁷⁶. Та й сам І. Франко був дуже приязним до молоді, допомагав їй у всьому, розумів її виняткову роль у долі народу, у боротьбі за соціальні й національні ідеали. Натомість студенти вважали його авторитетом, а особисте знайомство з письменником було неабияким поштовхом до формування чіткої громадянської позиції⁷⁷. Молодь гуртувалася навколо І. Франка, сприймала його нові, критичні та радикальні думки. Денис Лукіянович підкреслював, що саме під впливом Івана Франка та Михайла Павлика організація стала радикальною⁷⁸.

⁷⁵ Там само. Арк. 73.

⁷⁶ Охримович В. Причинки до біографії і характеристики Івана Франка. *Іван Франко у спогадах сучасників*. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. С. 233.

⁷⁷ Олесницький Є. З перед четвертини століття (Картка з історії руської молодіжи університетської). *Літературно-науковий вісник*. 1904. Річник 7. Т. 27. С. 130.

⁷⁸ Лукіянович Д. «Політично ненадійний». *Іван Франко у спогадах сучасників*. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. С. 245.

Наприкінці 1880-х років драгоманівські ідеї набувають усе більшої популярності серед членів «Академічного братства». Їхні адепти зростають численно, за ними навіть закріплюється назва «землетрясці-радикали». Корнило Заклинський вважав їх «силою, що не давала спати консервативним верствам не тільки українців, але й поляків»⁷⁹. Поширення радикальних поглядів спровокувало протистояння між членами «Академічного братства» і стало головним чинником подальшого розколу. Наприкінці 1887 р. до керівництва ввійшли молоді радикали, завдяки яким бібліотека організації поповнилася великою кількістю російських книжок та журналів. Це викликало обурення серед інших членів товариства. Вони утворили свою «консервативну» групу, яка погрожувала повикидати ці книжки, а у випадку невдачі – призвести до ліквідації «Академічного братства». Противників радикалізації підтримали старші діячі-народовці. Зрештою, «консерватори» так і не змогли взяти під свій контроль товариство, а тому змушені були вийти з «Академічного братства». Характеризуючи ці події, І. Франко зауважив, що цими кроками «консерватори зіграли роль синиці, що хотіла палити море»⁸⁰.

Популяризація радикальних ідей, пошук ширшої аудиторії спонукали студентів замислитися про видання власного пресового органу. Перші кроки були здійснені ще на початку 1885 р. Втім, задум видавати часопис «Поступ» так і залишився нереалізованим⁸¹. Наступна спроба була більш успішною. Наприкінці 1887 р. – на початку 1888 р. радикальне крило «Академічного братства» започаткувало видання студентського журналу «Товариш», який орієнтувався на проблеми й інтереси академічної молоді. До редколегії увійшли студенти університету Володимир Охримович, Євген Левицький, Микола Ганкевич, В'ячеслав Будзиновський, Осип Маковей, Євген Козакевич та слухач політехніки Станіслав Козловський. Співробітниками

⁷⁹ Заклинський К. Університетська молодіж ... С. 556.

⁸⁰ Листи І. Франка до М. Драгоманова від 19 жовтня 1887 р. і 6 листопада 1888 р. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 48: Листи. С. 125–126, 128.

⁸¹ Грицак Я. Й. «Дух, що тіло рве до бою»... С. 100.

журналу стали також польські академіки-соціалісти Владислав Арцішевський та Зигмунт Северин. Позбавлена досвіду в такій справі молодь запросила очолити редакцію І. Франка. У травні 1888 р. до її складу також увійшли Михайло Павлик та Омелян Терлецький. Варто зауважити, що І. Франко навіть вклав власні кошти у видавництво часопису. Його перше число з'явилося 24 липня і відразу ж увесь наклад конфіскували. Письменникові після двомісячної тяганини і двох судових процесів у вересні 1888 р. вдалося «відвоювати» журнал. Але другий номер так і не надрукували через конфлікт між молодшими та старшими членами редколегії. Обидві ці групи готували по 50 % журнальних текстів. Однак статті досвічених письменників і публіцистів (І. Франка, М. Павлика й О. Терлецького) були яскравішими та змістовнішими. Молодь, відчуваючи свою неконкурентність, почала звинувачувати старших діячів в узурпації журнальних шпальт. Це спонукало І. Франка, М. Павлика й О. Терлецького вийти з редколегії. А в самих студентів не вистачило ні сил, ні вміння, щоби продовжувати випуск часопису⁸².

Наприкінці 1880-х років поглиблюється ідейне протистояння всередині радикального руху між драгоманівцями та прихильниками марксистських поглядів. Воно виявлялося не лише у формі запеклих дискусій, а й бойкоту тих чи тих подій та особистостей. Наприклад, коли у 1888/1889 н. р. головою «Академічного братства» обрали драгоманівця Кирила Трільовського, марксист В'ячеслав Будзиновський вийшов із лав організації⁸³.

Згодом ідейні розходження серед радикалів дуже швидко відійшли на задній план. Молодь згуртували події, пов'язані з арештом улітку 1889 р. двох київських студентів – Аполінарія Маршинського та Богдана (Федора) Кістяківського, а також учителя приватної гімназії Сергій Дегена, які приїхали до

⁸² Будзиновський В. Історія національної думки на тлі моїх споминів. *Новий час*. 1934. Ч. 121. С. 2; Якимович Б. Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80-х роках ХІХ ст. Львів, 1996. С. 155.

⁸³ Грицак Я. Й. «Дух, що тіло рве до бою» ... С. 120.

Львова за дорученням Київської громади⁸⁴. Члени «Академічного братства» зустріли наддніпрянців урочистим вечором, на якому були присутні І. Франко, М. Павлик, Є. Олесницький та інші діячі⁸⁵. Згодом делегація роз'їхалася. С. Деген із сестрами Наталією і Марією на запрошення І. Франка вирушили в гори. Спершу гостювали у с. Дидьова (тепер не існує) Турківського повіту в місцевого пароха о. Івана Кузіва, а потім поїхали до с. Нагуєвичі. А. Маршинський разом із львівськими студентами також помандрував у гори. Зокрема, вони відвідали м. Болехів, де зустрілися з Наталією Кобринською. Б. Кістяківський вирушив до Чернівців. Після повернення до Львова всіх киян заарештувано. Їх звинуватили у пропагуванні серед українців Галичини соціалістичних ідей та розпалюванні ненависті до шляхетського стану. Тоді ж під варту потрапили І. Франко та М. Павлик, що їхав із Б. Кістяківським одним потягом із Косова. І. Франка звинуватили у сприянні поширенню соціально-революційної агітації. Приводом для арешту став анонімний донос австрійському консулу в Києві Францискові Шпонеру⁸⁶. Варто зауважити, що в листі президії Міністерства юстиції до президії Міністерства закордонних справ від 28 вересня 1889 р. зазначалось, що заарештовані студенти «послані в Галичину соціалістично-революційним партійним керівником Драгомановим [що перебуває у Женеві], як емісари для пропаганди соціалістичних заколотницьких ідей»⁸⁷. Під час слідства відбулися обшуки в приміщеннях редакцій львівських журналів «Зоря» і «Правда», також у товариствах «Просвіта» і «Руська бесіда», а 28 вересня – в

⁸⁴ Калинович В. І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. Львів: Видавництво Львівського університету, 1967. С. 126.

⁸⁵ Лукіянович Д. Я. Арешти І. Франка і судові процеси над ним. *Дослідження творчості Івана Франка*. 2 вип. Київ: Видавництво АН УРСР, 1959. С. 87–88.

⁸⁶ Лукіянович Д. Процес Дегена і тов. *Львівські вісті*. 1942. Ч. 155 (279). С. 2.

⁸⁷ Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. Київ: Наукова думка, 1966. С. 138.

«Академічному братстві»⁸⁸. Однак ревізія виявилася безрезультатною. Водночас слідчі віднайшли контакти Б. Кістяківського з львівськими студентами – членами «Академічного братства» Володимиром Охримовичем, Юліаном Величком та Теофілом Герасимовичем. Зрештою, за відсутності складу злочину поліція припинила слідство, і всіх заарештованих звільнили⁸⁹. Ця справа стала ще одним доказом невпинного контролю влади за поширенням соціалістичних ідей у краї.

Суспільно-політична активізація молоді стала одним із чинників, що прискорив диференціацію радикалів на «молодих» і «старших» (І. Франко, М. Павлик, С. Данилович, К. Трильовський та інші). До першої групи належали студенти вищих шкіл Австро-Угорщини, члени товариств: віденської «Січі», краківської «Академічної громади» і львівського «Академічного братства». Найактивнішими з-поміж них були Юліан Бачинський, Микола Ганкевич, Олександр Коллеса, Євген Левицький та Володимир Охримович. Завдяки неабиякій політичній активності радикали швидко займали керівні посади в академічних товариствах. Як зауважив історик Ярослав Грицак, там їм «доводилося вступати в гостру боротьбу з аполітичною молоддю та студентами-репрезентантами інших ідейних напрямків»⁹⁰.

«Молоді» радикали ініціювали створення Русько-української радикальної партії (РУРП). Вони ж становили й абсолютну більшість її членів. Навіть директор Львівської поліції у донесенні від 3 листопада 1890 р. наголошував, що РУРП складається зі студентів, дійсних і колишніх членів «Академічного братства»⁹¹. Так за товариством остаточно утвердилася репутація «соціалістичного осередку» у Східній Галичині.

Водночас члени «Академічного братства» дедалі чіткіше окреслюють основні напрями діяльності, у них кристалізується

⁸⁸ Назарук О., Охримович О. Хроніка руху... С. 414.

⁸⁹ Іван Франко. Документи і матеріали... С. 123–140.

⁹⁰ Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини. *Записки НТШ*. Львів, 1991. Т. 222: Праці історико-філософської секції. С. 75.

⁹¹ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4452. Арк. 4.

усвідомлення ролі та завдань молоді в політичному житті краю. Поступово вони переходять до публічного декларування власних цілей. Однією з перших спроб чітко заявити про себе як активну суспільну силу був організований 4 березня 1890 р. «Академічним братством» урочистий вечір на честь письменника Юрія Федьковича. Під час цього заходу голова товариства Є. Левицький мав виголосити маніфест про суспільні, політичні та культурні ідеали української академічної молоді та про способи їхнього практичного втілення. Цей документ повинен був стати програмою майбутньої діяльності студентської організації, однак Намісництво заборонило оприлюднювати документ як такий, що спрямований проти наявного суспільного порядку. Всупереч забороні на комерсі* після урочистого вечора Є. Левицький усе ж спробував зачитати текст. Та присутній там комісар поліції перешкодив цьому. Необхідно зауважити, що головні засади маніфесту тісно перегукувалися з програмними положеннями РУРП⁹².

Соціалістичні ідеї поділяла і значна частина членів краківської «Академічної громади». Втім, за поглядами, вони радше належали до драгоманивського крила. А після заснування РУРП майже всі ввійшли до її складу⁹³.

На початку 1890-х років продовжується світоглядне дистанціювання «молодих» радикалів від «старших», їхній перехід на позиції марксизму. Водночас вони наголошують на винятковій ролі студентства як основної рушійної сили суспільних перетворень. Так, напередодні виборів керівництва «Академічного братства» на 1890/1891 н. р. претендент на посаду голови Володимир Охримович у промові заявив, що радикалізм – характерна риса будь-якої молоді, яка домагається реалізації власних прав, відтак і «Академічне братство» як студентське товариство

* Комерс (галицизм) – святкове зібрання, фуршет, частування з урочистої нагоди.

⁹² ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4452. Арк. 2–3; Павлик М. На чий млин вода? *Народ*. 1890. Ч. 8. С. 113.

⁹³ Стефанік В. Про ясне минуле. *Альманах українського студентського життя в Кракові*. Краків, 1931. С. 9.

мусить бути радикальним⁹⁴. Поступово «молоді» радикали перейшли в опозицію до всіх політичних сил у Галичині. Особливо яскраво це виявилось після Шевченківського вечора в березні 1890 р. Під час урочистості виникла дискусія між Анатолем Вахнянином та Євгеном Левицьким про роль і завдання молоді в суспільстві, про її ставлення до націоналізму. Велике обурення громадськості викликала заява голови студентського товариства, який закликав відсунути національне питання і суперечки про мову на другий план, натомість об'єднатися заради покращення матеріального добробуту українського населення, оскільки без економічного поступу неможлива просвіта й підвищення освітнього рівня народу. 26 березня члени «Академічного братства» скликали приватні збори, на яких цілковито підтримали Є. Левицького. Це ще більше збурило громадськість. На шпальтах часописів з'явилися звинувачення на адресу «молодих» радикалів. Зокрема, проти них виступила газета «Правда», яка особливо критикувала слова Є. Левицького про необхідність насамперед подбати «про голодного мужика», народовське «Зеркало» та русофільський «Страхопуд». Несприйняття власної позиції молоді іноді навіть зводилася до брутальних образ. Наприклад, «Червона Русь» назвала голову товариства і його прихильників «вовками, звірями»⁹⁵. Відтоді всі дії радикальної молоді жорстко критикували інші політичні сили, а особливо – народовці. Володимир Охримович, характеризуючи відносини двох течій, зазначив: «Тож народовці хотіли би собі нас, радикальну молодіж позискати, хотіли би зробити з нас орудіє для своїх цілей, або підпору для своєї безцільности. Однак, як довго ми радикалами, а Ви народовцями, так довго ми не зійдемося в одну партію. О тім, щоби ми коли-небудь порозумілися, то значить аби Ви нас зрозуміли, о тім мови нема. В двох тільки случаях моглибисмося зійти в одну партію. Або молодіж здеморалізується і піде Вам, народовцям, на службу, що при свинських рутенських порядках не

⁹⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4452. Арк. 4.

⁹⁵ Павлик М. На чий млин вода?.. С. 113–115.

є можливе, або Ви на старість викорімцаєтесь з болота нової ери і уступите нам свої місця і свої средства»⁹⁶.

Народовці продовжували постійно критикувати радикальну молодь, наголошуючи на її «брутальності і нетолерантності», та прагнули цілковито контролювати. Іноді для посилення своїх позицій навіть вдавалися до різних інспірацій. Наприклад, народовці спонукали студентів богословського факультету, які були доволі аполітичними, вступати до «Академічного братства». Чисельна перевага прихильників народовських поглядів дозволила б змінити характер організації⁹⁷. Втім, усі спроби опанувати радикальну молодь були безрезультатними.

Протистояння народовців і радикалів спонукало останніх шукати різні способи зміцнити власні позиції. Для цього члени «Академічного братства» навіть спробували зблизитись із русофільською молоддю. Радикали відчували свою згуртованість і організованість, усвідомлювали, на відміну від русофілів, чіткість поставлених перед собою завдань та шляхи їх реалізації як у національному, так і соціальному, економічному та політичному питаннях, а тому закликали членів «Академічного кружка» позбутися «опіки» з боку старших діячів⁹⁸. Ці кроки викликали ще одну хвилю непорозумінь у суспільстві.

Водночас зростання популярності соціалістичних поглядів серед гімназистів і студентів поглиблювало ідейні розходження між «молодими» та «старшими» радикалами. Молодь вважала себе прихильницею марксизму, а старші діячі й надалі залишалися на драгоманівській платформі. Найбільше протистояння двох груп виявилось в діяльності РУРП. Схвалена 1891 р. програма партії викликала незгоду і критику «молодих». Тому вони здійснили ревізію цього документа, а новий варіант програми став їхньою політичною концепцією. Молодь

⁹⁶ Охримович В. Радикальна молодіж і народовство. *Народ*. 1891. Ч. 10–12. С. 193.

⁹⁷ Полеміка і дописи (З життя льв. акад. молодіжі). *Народ*. 1891. Ч. 23. С. 332.

⁹⁸ Охримович В. Львівська радикальна молодіж перед москальофілами. *Народ*. 1891. Ч. 2. С. 32–34.

вимагала реформування Австро-Угорської імперії на принципах федералізму й автономії національних держав. Головною метою своєї діяльності вона проголосила політичну самостійність української нації. «Молоді» радикали обґрунтовували необхідність поділу Австрії на національні території з широким місцевим самоврядуванням. Водночас розуміючи специфіку Галичини як поліетнічного, полімовного і полірелігійного регіону, складність і неоднозначність українсько-польських відносин, вони вимагали поділу краю за національним принципом на дві частини з власними виконавчими органами та спільним сеймом. Молодь також обстоювала ліквідацію куріальної системи виборів і надання права загального, безпосереднього, рівного й таємного голосування всім громадянам, що досягнули 21-річного віку, гарантування різноманітних свобод: слова, товариств, зборів. Також програма відображала й низку соціальних вимог: скасування цензури, смертної кари, скорочення до 6-ти місяців терміну військової служби або заміни її військовим вихованням у школі, а також чисельності скорочення армії. Втілення цих кроків мало перетворити державу на інституцію, яка б репрезентувала інтереси всіх людей, а не лише певних соціальних груп⁹⁹.

Поглиблення розколу в РУРП у середині 1890-х років призвело до розмежування членів на три групи з різним ідейним забарвленням і баченням мети й основних завдань радикального руху:

- прихильники демократичного ідеалістичного соціалізму (Іван Франко і Михайло Павлик);
- прихильники марксистського вчення (Юліан Бачинський, Микола Ганкевич, Володимир Старосольський і Семен Вітик);
- група, що перебувала на позиціях ідеалістичного соціалізму, але була переконана в необхідності створення для кардинальних змін демократичної організації, яка б поєднала

⁹⁹ Політичні вимоги «молодших» радикалів. *Українська суспільно-політична думка у 20 столітті*. Б. м.: Сучасність, 1983. Т. 1. С. 14–16.

у своїх лавах радикалів і поступовців із народовського середовища (В'ячеслав Будзиновський, Сидір Голубович, Євген Левицький, Володимир Охримович, Олександр Колеса, Лонгин Цегельський тощо)¹⁰⁰.

Згодом два останні крила від'єдналися від РУРП і стали фундаментом для творення нових політичних партій в Галичині – соціал-демократичної та національно-демократичної.

Отже, упродовж останнього двадцятиліття ХІХ ст. радикальна молодь ідейно еволюціонувала. Цьому сприяли лібералізація суспільно-політичного життя в Галичині, активізація українського національного руху, а відтак – українського націєтворення. Як влучно зауважив невідомий автор, до початку 1890-х років студентство жило «ідеями Драгоманівського радикалізму, що відзначався головню культурницьким вільнодумством та мужикофільським народницьким демократизмом, а в другій половині 90-х бере серед молоді перевагу соціалістично-марксівська ідеологія в романтичних шатах з сильною закраскою суспільного романтизму й національно-політичного радикалізму»¹⁰¹. Загалом, поширення радикальних ідей у студентському середовищі, адаптація їх до реалій боротьби за національні права суттєво вплинули на формування в українській молоді національної свідомості й ідентичності.

Самостійницькі тенденції у студентському середовищі. Активізація національного життя пришвидшила кардинальні зміни в суспільно-політичній думці галицьких українців наприкінці 1890-х років. Якщо раніше в політичних колах провідною була теза про поділ краю на дві частини – польську й українську, та надання кожній із них автономного статусу, то тепер поступово утверджується ідея політичної самостійності України. Особливо популярною вона стала після публікації праці колишнього члена «Академічного братства» Ю. Бачинського під назвою «Україна irredenta». У брошурі через аналіз соціально-

¹⁰⁰ Макух І. На народній службі. Спогади. Київ: Основні цінності, 2001. С. 28–29.

¹⁰¹ О. М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства. *Шляхи*. 1914. Ч. 12–13 (лютий–березень). С. 179.

економічних процесів автор доходить до усвідомлення необхідності побудови національної держави. Він наголошує, що під впливом західноєвропейських модернізаційних перетворень, активізації, а в деяких країнах закінчення націєтворення, суб'єктом політики, зокрема й міжнародної, повинні бути не народи, а нації. Поступово вони творять держави, що обстоюють інтереси не соціального стану, прошарку чи групи, а всіх, хто ідентифікує себе як складову єдиного національного організму. Характеризуючи становище українців в Австро-Угорській і Російській імперіях, Ю. Бачинський вбачав єдиний для них шлях подальшого розвитку – створення власної держави: «Національна держава, зорганізоване нації в одну політичну єдність ... стає вже залізною конечністю»¹⁰². Утім, найбільша заслуга автора, що він уперше чітко обґрунтував національну ідею – боротьба за незалежність і соборність Української держави: «Україна для себе! ... Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна – одна, нероздільна від Сяну по Кавказ!»¹⁰³. Таке бачення кінцевої мети українського руху знайшло значну підтримку серед студентства. У 1897 р. на Шевченківському вечорі у Львові голова «Академічної громади» С. Голубович проголосив політичну самостійність України найважливішим ідеалом всієї української (галицької та наддніпрянської) молоді¹⁰⁴.

Треба підкреслити, що праця Ю. Бачинського кардинально вплинула на формування національної свідомості значної частини тогочасного студентства й учнів середніх шкіл, становлення їх національної ідентичності та вироблення чіткої політичної позиції. Ці трансформації згодом яскраво описав відомий український адвокат, громадський і політичний діяч Степан Баран: «“Україна irredenta” добула тоді широке і вдячне зрозуміння серед галицько-української інтелігентської мо-

¹⁰² Бачинський Ю. Україна irredenta. 3-тє вид. Берлін: Видавництво української молоді, 1924. С. 145–146.

¹⁰³ Там само. С. 97.

¹⁰⁴ Грицак Я. Й. До генези ідеї політичної самостійності України. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1992. Вип. 1. С. 140.

лоді, студентів університету і учнів вищих гімназійних клас. Я читав її як учень вищої гімназії в рік чи два по її появі і пригадую собі добре, яке величезне враження справила вона на мене і на моїх товаришів самбірської державної польської гімназії, в якій українці творили більшість – тоді вже одинокий виняток у краю. “Кобзар” Шевченка, що його знали ми в тоді оголошеній цілості, і “Україна ірредента” Ю. Бачинського, як теж деякі твори Івана Франка, зробили нас, старших гімназистів і студентів, українськими державниками і соборниками»¹⁰⁵.

Але ці ідеї дуже повільно вкорінювалися у свідомості більшої частини студентства. І причина не у психічних чи ментальних особливостях самої соціальної групи, а швидше в галицьких суспільно-політичних реаліях. Процес самоідентифікації молоді гальмували постійні політичні чвари між різними ідеологічними течіями, прагнення старших політиків «опікуватися» студентством, щоби скерувати його у «правильне» ідейне русло, обмежити поширення в його середовищі радикальних поглядів. Ілюструючи тогочасну ситуацію, Володимир Темницький зауважив: «Старші мали за собою деяку організацію, пресу, опінію загалу – молодим сього не доставало. Їхні серця леліяли ідеал самостійної України, високо несли національний прапор – але у практичній боротьбі почували свою безсильність»¹⁰⁶. Нардовці навіть намагалися налагодити співпрацю з русофілами, щоби спільно виступити проти радикального руху (який уособлювало молодше покоління), контролювати його розвиток. Це яскраво ілюструють події, пов'язані зі святкуванням у травні 1898 р. 50-річчя скасування панщини в Галичині. Заплановане всенародне віче мало показати згуртованість українського суспільства, натомість продемонструвало глибокі ідейні непорозуміння між представниками

¹⁰⁵ Баран С. Перші українські державники-соборники. *Орлик* (Бархтесгаден). 1947. Ч. 12. С. 19.

¹⁰⁶ Темницький В. Часопись «Молода Україна». «Січ». *Альманах в пам'ять 40-их роковин основання товариства «Січ» у Відні / зібрані і видали: д-р З. Кузеля і А. Чайківський*. Львів, 1908. С. 436.

старшого й молодшого поколінь. Члени «Академічної громади» відмовилися взяти участь у святкуваннях, протестуючи проти виступу від імені усієї «українсько-руської» молоді голови товариства «Друг» Ю. Сьокали. Натомість вони організували власне зібрання, на якому ухвалили резолюцію, співзвучну ідеям Ю. Бачинського¹⁰⁷. Спроби публічно висловити свою позицію та пояснити відмову від участі в урочистостях на сторінках українських часописів наштовхнулися на перешкоди з боку народовців і звинувачення у сепаратизмі¹⁰⁸. Зрештою, святкування завершилися фізичною розправою русофілів над студентами з «Академічної громади», а згодом – і судовим процесом¹⁰⁹. І. Макух у спогадах зауважив, що така «мужня позиція української студентської молоді була пересторогою для народовців у справі подальшої співпраці з москвофілами. Від того часу народовці вилікувалися зовсім від кооперації з москвофілами»¹¹⁰. У цих подіях молодь чи не вперше постала як соціальна група, свідомо своєї належності до української нації, що поділяє самостійницькі позиції її розвитку.

Поступово ідея політичної самостійності України набуває дедалі більшої популярності. Під час I студентського віча 1899 р. її повторив у виступі голова віденської «Січі» В. Старосольський. А учасники зібрання одноставно підтримали його заяву¹¹¹. Ідею соборності й самостійності українських земель

¹⁰⁷ Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). Львів: Каменяр, 1998. С. 26.

¹⁰⁸ В справі подій на Високім Замку /Відозва/. Від українсько-руської молодіжи. Львів, 1898. С. 3–4; На радість ворогам Русі. *Діло*. 1898. Ч. 100. С. 2; Ще в справі авантюри в часі всенародного віча. *Діло*. 1898. Ч. 106. С. 2; По ювілейних торжествах. *Діло*. 1898. Ч. 115. С. 1.

¹⁰⁹ Галичанинъ. 1898. Ч. 148. С. 2.

¹¹⁰ Макух І. На народній службі... С. 31.

¹¹¹ Старосольський Ю. Шляхами предків. *Записки НТШ*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1991. Т. 210: Володимир Старосольський 1878–1942. С. 49; Українсько-руський університет. Пам'яткова книжка першого віча студентів Українців-Русинів

*Виділ товариства «Академічна громада», 1901 р. Стоять зліва направо: Ізидор Строцький, Щуровський (ім'я невідоме), Лев Ганкевич, Роман Ковалів, Витовт Гошовський, Омелян Баран, Ерденбергер (ім'я невідоме). Сидять: Євген Сельський, Йосиф Чайковський, Тит Євген Бурачинський, Володимир Темницький, Гаванський (ім'я не відоме), Лонгин Цегельський**

проголосили кінцевою метою національної боротьби і члени всіх академічних товариств під час II студентського віча у Львові 14 липня 1900 р.¹¹². Навіть політично інертні студенти-богослови солідаризувалися з учасниками зібрання. Від їхнього імені Юрій Кміт висловився про однастайність поглядів з українською поступовою молоддю та визнання самостійної

всіх вищих шкіл Австрії в справі оснований українсько-руського університету / зібрав і видав М. Крушельницький. Львів, 1899. С. 25.

* Джерело: Світлина з фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (публікується вперше).

¹¹² II Віче української академічної молодіжні дня 14 н. ст. липня 1900 у Львові. Sprawozdane. Львів, 1900. С. 14.

України ідеалом кожного національно свідомого українця та найвищою метою майбутньої боротьби¹¹³.

*Виділ товариства «Академічна громада», 1903–1904(?) р.
Стоять зліва направо: невідомий, невідомий, Йосиф Чайковський,
Володимир Темницький, невідомий, Сень Горук. Сидять: Володимир
Крушельницький, Михайло Галуцинський, Євген Косевич, Володимир
Старосольський, Тит Євген Бурачинський, Іван Брик**

Окрім декларування самостійницьких прагнень, молодь починає здійснювати практичні кроки по втіленню цієї ідеї. Після віча 1899 р. на довірчих зборах була створена нелегальна й законспірована студентська організація «Молода Україна». Вона мала власний провід – т. зв. «комітет десяти» та локальні осередки в кожному вищому освітньому закладі, де навчалися українці. Для забезпечення конспіративності «Молода Україна» не вела документації, а її члени підтримували лише особи-

¹¹³ Там само. С. 26.

* Джерело: Світлина з фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (публікується вперше).

що головне завдання часопису – згуртувати молодь, спонукаючи її до спільної праці й боротьби за спільні ідеали¹¹⁶.

Окреслені події – свідчення еволюції свідомості молоді від позицій українофільства до самостійництва. Вони ознаменували собою початок нового етапу в розвитку українського студентського руху в Галичині, який характеризувався консолідацією молоді навколо національної ідеї (Всеукраїнський студентський конгрес 1909 р. і Загальний з'їзд українського студентства 1913 р.) та активізацією в боротьбі за національні права українців, особливо за створення українського університету у Львові.

Суспільно-політична активність молоді. *В опозиції: «нова ера» та її вплив на розвиток молодіжного руху.* Історичною подією, яка посилила політичне розмежування в українському національному русі, була спроба порозуміння з поляками на початку 1890-х років. Перед загрозою російської експансії австрійський уряд зробив спробу примирити між собою поляків та українців. Ця позиція збігалася з планами наддніпрянських політичних діячів. Тому під тиском двох сторін представники старшого покоління народовців змушені були в листопаді 1890 р. укласти компромісну угоду з польськими сеймовими послами. Згідно з нею, українська сторона домоглася певних поступок від влади в освітній сфері (відкриття кафедри східноєвропейської історії з українською мовою викладання, української гімназії в Коломиї, запровадження двомовності в учительських семінаріях тощо). Процес переговорів, домовленості та спроби їхньої практичної реалізації згодом отримали назу «нової ери».

Польсько-українська угода відразу ж викликала великий резонанс у молодіжному середовищі. Львівське радикальне студентство в січні 1891 р. опублікувало у пресовому органі РУРП протест проти угової політики народовців. Молодь звинувачувала Юліана Романчука як головного ідеолога «нової ери» у змішуванні мовних, етнографічних і релігійних справ із політикою, що зумовило посилення протистояння між різними політичними силами. У зверненні радикалів зазнача-

¹¹⁶ Від редакції. *Молода Україна*. 1900. № 1. С. 1–2.

лось: «Ідентифікувати віру з народністю значить по нашому до існуючих вже антагонізмів національних докидувати нові зерна нетолеранції, а в самому народі розбуджувати ненависть проти всяких вищих змагань вольної людської думки і свободи розуму та совісти жертвувати фальшиво і вузько понятому націоналізмові»¹¹⁷. Радикальна молодь рішуче критикувала програму Ю. Романчука, головню за її клерикалізм, оскільки провідні функції у здійсненні угової політики покладалися на церковних діячів, за ототожнення народних інтересів з інтересами однієї соціальної верстви – духовенства. Більшість студентів з «Академічного братства» трактували «нову еру» як угоду з польськими поміщиками та австрійською буржуазією, відтак вважали, що вона ігнорує соціальні й національні прагнення українського селянства і робітників. Урешті-решт, «молоді» радикали ще раз наголосили на своєму опозиційному ставленні до офіційної угової політики: «Кожний елемент пригноблений, отже і Русини здобути можуть чесно свої права національні тільки опозицією. То, що дістанеться інакше, то може бути або ласкою або нагородою за якусь іншу прислугу: *tertium non datur*»¹¹⁸. Цей протест відкрито підписали 13 членів «Академічного братства», усі – студенти-правники: Євген Левицький, Микола Ганкевич, Володимир Охримович, Юліан і Богдан Бачинські, Володимир Залозецький, Філарет Грабовенський, Онуфрій Гулейчук, Омелян Саєвич, Роман Заремба, Богдан Рожанський, Іван Цурковський та Корнило Мандзій. Імена філософів, богословів і стипендіатів не публікували через можливі переслідування та дисциплінарні стягнення.

Відкритий протест радикалів проти «нової ери» загострив взаємовідносини з народовцями. У 1891 р. члени «Академічного братства» вперше самостійно святкували Шевченківський ювілей. Вони відмовилися взяти участь в організованих народовцями торжествах, оскільки вважали, що провідні ідеї

¹¹⁷ Протести руської академічної молодіжі протів угової політики. *Народ*. 1891. Ч. 2. С 21.

¹¹⁸ Там само; Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. Львів, 2000. С. 184.

цієї політичної течії «можуть лише безчестити пам'ять українського поета»¹¹⁹.

Особливо гостро народовсько-радикальне протистояння виявлялося під час різноманітних культурних заходів, коли студентство відверто обстоювало свої позиції та критикувало платформу опонентів. Народовці ж, переважно представники старшого покоління, намагалися контролювати молодь, обмежити поширення в її середовищі радикальних ідей. Так, голова «Академічного братства» В. Охримович у річному звіті вказував, що «старші русини, народовці, косерватисти старалися всіма силами, щоби товариство наше зіпхнути з его незалежного і поступового становища і зробити з него свою експозитуру»¹²⁰. Зовнішній тиск, з одного боку, протести частини молоді проти «нової ери» – з іншого, зумовили протистояння всередині студентської організації. Її члени поділилися на два табори: поміркований і радикальний. Представники першого зайняли очікувано-прихильну позицію щодо народовців, а другі виступали за збереження власної платформи. Водночас лунали взаємні звинувачення в нетолерантності думок і поглядів, ідеологічному тиску тощо. Головним аргументом поміркованої групи стало твердження про надмірну політизацію «Академічного братства», ігнорування керівництвом поглядів більшості. А найголовніше – товариство репрезентувало інтереси не всієї молоді, а конкретної партії (РУРП)¹²¹. «Новоеристи» всіляко намагалися схилити «Академічне братство» на свій бік. В обмін на прихильність вони пропонували товариству щомісячну фінансову допомогу. Крім того, «Академічне братство» дотували також «Просвіта» та «Руська бесіда», правда, в обмін на членство в ньому народовського студентства. Такі кро-

¹¹⁹ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 9; Братчик. Львівська радикальна молодіж перед Шевченком. *Народ.* Ч. 9. С. 151–152.

¹²⁰ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 1.

¹²¹ Грушкевич Я. В справі відносин між «Ватрою» і «Ак. Брацтвом». *Народ.* 1895. Ч. 9. С. 137.

ки ще більше посилили кризові явища в організації. 15 листопада 1891 р. на загальних зборах «Академічного братства» під час обговорення фінансового становища молодь знову поділилася на дві групи. Одна з них, зважаючи на поганий матеріальний стан товариства, пропонувала прийняти допомогу народовських інституцій. Інша виступала проти. Вона аргументувала свою позицію тим, що «Просвіта» і «Руська бесіда» відкличуть допомогу, якщо до лав «Академічного братства» не приймуть їхніх партійних прихильників. Після бурхливого обговорення більшість членів товариства погодилися з цим твердженням. Водночас вони обрали нове радикальне керівництво на чолі з М. Ганкевичем. Також загальні збори відхилили прохання про членство в товаристві 25 прихильників угодовської політики¹²².

Новоерівська молодь за сприяння народовців створила власну студентську організацію «Ватра», яка відразу ж почала отримувати щедрі субсидії від різних інституцій, зокрема й крайової влади, а її члени – стипендії з державних і приватних фондів. Натомість «Академічне братство» відчувало дедалі глибшу економічну кризу. Щоб запобігти банкрутству, воно змушене було збільшити членські внески і навіть порушити статутний фонд організації.

«Ватра» функціювала під протекоратом народовців, які завуальовано визначали основні напрями її діяльності. Таке фінансове сприяння негативно позначилося на діяльності товариства. Адже членами «Ватри» ставали студенти, які насамперед шукали можливостей покращити свій добробут. Дуже швидко організація об'єднала представників різних ідейних спрямувань, які найчастіше дистанціювалися від суспільно-політичних проблем і виявляли байдужість до акцій, організованих «Ватрою». На початку 1894 р. «Просвіта» й «Руська бесіда» безкоштовно надали студентському товариству приміщення для осередку й бібліотеки, але дуже часто без згоди використовували його для власних цілей. Голова «Ватри» скаржився, що

¹²² Галицкая Русь. 1891. Ч. 175. С. 3.

«з нашого локалю зроблено або буфет, або ще гірше – куток для гри в карти»¹²³.

Невдовзі після розколу в обох товариствах почали виявлятися кризові ознаки. Як зауважив К. Заклинський: «“Братству” грозила економічна руїна, а натомість “Ватри” ідейна»¹²⁴. Усвідомлюючи негативні наслідки розколу, вже в листопаді 1892 р. у молодіжному середовищі з’явилася думка про доцільність об’єднання¹²⁵.

Питання про утворення нової організації набуло динамічного розвитку з початку 1894 р. Керівництво «Академічного братства» звернулося до членів «Ватри» із закликом вписуватись у своє товариство, щоб перетворити його на «осередок духовного і товариського життя» всіх українських студентів. Дискусія й переговори про об’єднання тривали впродовж літа–осені. Сформувався три концепції розвитку майбутніх подій: 1) «Ватра» самоліквідується, а її члени вписуються до «Братства»; 2) обидва товариства припиняють діяльність і засновують третє; 3) «Ватра» змінює свою назву¹²⁶. Зрештою, у результаті домовленостей у листопаді 1894 р. обрано другий варіант. Однак справа просувалася вкрай повільно. Дуже часто переговори набували приватного виміру. Постійно виникали непорозуміння. Процес об’єднання значно гальмували взаємні звинувачення керівництва обох організацій. Жодне з них не бажало визнавати за собою ініціативу в питанні злуки. Голова «Академічного братства» Василь Щурат на сторінках преси заявляв, що переговори про об’єднання розпочали члени «Ватри». Керівник останньої Ярослав Грушкевич заперечив цю думку. Крім того, він звинувачував у розколі

¹²³ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 23–23 зв.

¹²⁴ Заклинський К. Університетська молодіж Австрійської України за останніх 40 літ. *Українська хата*. 1913. № 9–12. С. 563.

¹²⁵ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 2–2 зв.; ЦДІАЛ України. Ф. 349 (Студентське товариство «Ватра», м. Львів). Оп. 1. Спр. 2. Арк. 13–15.

¹²⁶ Там само. Спр. 27. Арк. 25–25 зв.; Спр. 33. Арк. 1.

саме «Академічне братство», яке репрезентувало інтереси однієї політичної партії¹²⁷.

Урешті-решт улітку 1895 р. об'єднавчий процес активізувався. 18 червня виділ «Академічного братства» обрав спеціальну комісію, яка зайнялася питаннями злуки. До її складу ввійшли: Осип Прислопський (голова товариства), Мирослав Здерковський, Степан Бохенський, Григорій Гарматій та їхні заступники – Євген Чачковський і Орест Дзерович¹²⁸. А вже у грудні того ж року Намісництво затвердило статут новоствореної організації українських студентів під назвою «Академічна громада».

Наприкінці 1890-х років – на початку ХХ ст. «Академічна громада» домінувала в молодіжному середовищі, визначаючи стратегію боротьби за національні та соціальні права студентів. Це товариство виплекало низку видатних діячів, які відіграли провідну роль у громадсько-політичному житті України в першій половині ХХ ст.

Академічні віча в обороні студентських прав. Ключовою проблемою для молоді були питання захисту її прав, покращення освітнього рівня та фінансового становища. Найдієвішим способом вирішення проблем студенти вважали консолідацію, публічність, суспільний розголос і демонстрацію готовності активно діяти. Тому з кінця ХІХ ст. їхньою трибуною стали віча і загальні зібрання. Ці заходи були своєрідним відображенням політичної еволюції молоді, її перетворення на потужну суспільну силу. Якщо перші віча налічували кілька десятків учасників, то з'їзди напередодні Першої світової війни – кілька сотень. Поступово радикалізувалися й вимоги: від забезпечення освітніх прав, видання власних часописів до боротьби за громадянські, політичні й національні права, створення власної держави.

Перше українське студентське віче відбулося 17 вересня 1880 р. у м. Коломия в приміщенні новозбудованого Руського

¹²⁷ Щурат В. Молоді лицеміри. *Народ.* Ч. 15. С. 371–373; Грушкевич Я. В справі відносин... С. 137.

¹²⁸ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 36.

народного театру. До складу організаційного комітету ввійшли Ярослав Окуневський, Іван Шухевич, Євген Озаркевич (студенти медичного факультету), Ілля Кокорудз (філософський факультет), Іван Матієв, Ілля Павенцький, Іван Король, Кость Левицький, Северин Данилович (юридичний факультет) та Іван Смаль-Стоцький¹²⁹. Програма віча передбачала обговорення таких питань: консолідація відносин між українськими академічними організаціями Австро-Угорщини, створення молодіжного літературно-наукового часопису, покращення матеріального становища студентів тощо¹³⁰.

У заході взяли участь представники академічних товариств: «Січ» у Відні, «Академічний кружок» та «Дружній лихвар» у Львові, «Союз» у Чернівцях – загалом понад 40 осіб. Учасники віча ухвалили: розпочати видавництво літературно-наукового журналу, у якому публікували б лише праці студентів; здійснити реорганізацію товариств із чіткою диференціацією функцій («Академічний кружок» як літературно-науковий гурток, а «Дружній лихвар» як допоміжна організація, що мала сприяти покращенню матеріального становища всієї української молоді, незважаючи на її політичну орієнтацію); внести на розгляд Академічного сенату Львівського університету петицію про відкриття кафедри руської історії¹³¹. Втім, попри фінансові негаразди та внутрішні суперечки, ухвали студентського віча так і не були реалізовані.

Друге віче українських студентів відбулося 7 серпня 1884 р. в Коломиї¹³². Приводом для його скликання стали матеріальні й духовні проблеми молоді, які перешкоджали їй зайняти належне місце в суспільстві. Ці перепони обґрунтувало «Академічне братство» у звернні-заклику до студентства: «Наше питоме слово, питома словесність, історія перед нами майже замкнена, – з шкіл нижчих, вищих на другий план усунена,

¹²⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4217. Арк. 9–10.

¹³⁰ Там само. Арк. 26.

¹³¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914. Львів, 1926. Т. 1. С. 182.

¹³² Слово. 1884. Ч. 77. С. 2.

упосліджена або зовсім неплекана. Нашому письму вступ взбороняють там, де наші справи рішаються. Ми покривджені через те, що не образуємось на рідній мові, не чуємо з уст учителів наших руської історії, що не маємо своїх захитників і проводирів по університетах, до котрих би ми мали повне довір'я і бралися за їх проводом щиро до праці. Пора Товариші! щоб ми самі вирозуміло і щиро з довір'ям і щирою єдністю застановились над долею своєю!»¹³³. Під час віча молодь обговорювала питання шкільництва, зокрема гарантування національних прав українців під час здобуття вищої освіти. Особливо дискусійними були проблеми відкриття кафедри історії з українською мовою навчання та медичного факультету у Львівському університеті; викладання українською богословських наук, а також педагогіки. Знову ж говорили про потребу студентського літературно-наукового часопису та консолідації зусиль молоді в обороні національних прав¹³⁴. Водночас учасники віча неодноразово порушували питання покращення соціально-економічних та культурних умов життя студентів, необхідності запровадження в народних, виділових і середніх школах української мови навчання, розширення громадянських прав жінок¹³⁵.

Загалом, у роботі віча взяли участь приблизно 130 делегатів, окрім представників «Академічного кружка» й віденської «Буковини». Ці товариства не погоджувалися з датою і місцем проведення зібрання, а також протестували проти відмови організаційного комітету винести на розгляд віча питання про викладання у Львівському університеті російської літературної мови¹³⁶.

Активізація боротьби за студентські права припадає на кінець 1880-х років. Вона пов'язана зі спробою Відня посилити

¹³³ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 141–141 зв.

¹³⁴ Там само. Арк. 142–142 зв.

¹³⁵ Слово. 1884. Ч. 84. С. 2; Андрухів І., Арсенич П. Українські правники в національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. Івано-Франківськ, 1996. С. 12; Назарук О., Охримович О. Хроніка руху... С. 408.

¹³⁶ Держархів Львівської обл. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 35.

контроль за товариським, а особливо політичним життям молоді. У січні 1888 р. міністр освіти і віросповідання Пауль Гауч вніс на розгляд Державної ради законопроект про обмеження свободи студентських товариств. Згідно з ним, під категорію «академіка» підпадали звичайні та надзвичайні слухачі університетів, вищих технічних навчальних закладів, рільничої школи й Академії мистецтв у Відні. Значно ускладнювалася процедура заснування студентської організації. Створення товариства цілковито залежало від попереднього затвердження зборами професорів. Без цього кроку Намісництво не могло схвалити статут організації. У законопроекті ще раз фіксувалося положення про те, що лише студенти одного навчального закладу можуть належати до певного академічного товариства. Крім того, університетська влада отримувала право забороняти молоді входити до інших неакадемічних організацій, брати участь студентських зібраннях і заходах. Законопроект запроваджував посаду університетського інспектора, який мав здійснювати моніторинг товариських зборів, обговорюваних питань і висловлювань студентів. Також молоді заборонялося створювати політичні організації¹³⁷. Аналізуючи цей документ, І. Франко писав: «10 параграф проекту виключає студентів взагалі і оптом (а отже, і повнолітніх) від участі у політичних товариствах, значить знову їх ставить нижче від решти повнолітніх чоловіків, і хоче, як видно, зіпхнути академічну молодь до рівня стада “без сердець, без духу”, що женьється тільки за кухлем або Zahlungsbogenem*»¹³⁸.

Законопроект викликав великий резонанс у молодіжному середовищі аж до відкритих протестів проти прийняття документа. Своє невдоволення висловлювали як краківські, так і львівські студенти. Зокрема, останні в березні 1888 р. організували маніфестацію проти затвердження нового законопроекту. Також скликали віче, у якому активну участь взяли члени

¹³⁷ Франко І. З статті «Хвилі назадництва». *Франко І. Педагогічні статті і висловлювання*. Київ: Радянська школа, 1960. С. 135–137.

* «Виплатним листом» (нім.) – у значенні «за грошима».

¹³⁸ Франко І. Громадянські права студентів... С. 139.

«Академічного братства». Бурхливі протести молоді привернули увагу влади, яка застосувала силовий варіант вирішення проблеми. Наприклад, члена «Академічного братства» В'ячеслава Будзиновського за зневагу до поліційного ревізора карний повітовий суд ув'язнив на 8-денний термін¹³⁹.

У жовтні того ж року Львівська Дирекція поліції видала розпорядження про обмеження прав студентських товариств: будь-які збори, наради та відчити мали відбуватися лише у присутності поліційного чиновника. У відповідь молодіжні організації скликали 8 листопада 1888 р. віче. Втім, його ухвали та вимоги не принесли очікуваних результатів. Тому для узгодження подальших дій молодь скликала 9 лютого 1889 р. друге віче. Воно відбулося у приміщенні університету за участю ректора. Учасники віча ухвалили рішення: 1) опротестувати розпорядження поліції, звернувшись безпосередньо до Міністерства внутрішніх справ; 2) просити українських і польських послів парламенту, а також міністерського референта підтримати це звернення; 3) вимагати у поліції роз'яснень, чому відхилили попередній протест¹⁴⁰. Водночас студентські товариства звернулися з петицією до намісника Галичини гр. Казимира Бадені. Очевидно, ці вимоги залишилися без відповіді, бо уже в березні відбулося ще одне віче.

Протести проти свавілля влади охопили всю Австро-Угорщину. Галицька молодь різних національностей і віросповідань активно солідаризувалася зі студентами з інших куточків імперії, однак акцентувала увагу саме на регіональних проблемах. Наприклад, у березні 1889 р. будапештські студенти провели демонстрацію проти нового військового закону, який передбачав обов'язкову військову строкову службу для юнаків, зокрема й тих, що навчаються у вищих школах. Львівська молодь на знак солідарності також протестувала, але вимога перегляду закону про строкову службу не була пріоритетною. Ключовими питаннями, які обговорювали, було унормування

¹³⁹ ЦДДАЛ України. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4428. Арк. 1–2; Спр. 4452. Арк. 2.

¹⁴⁰ Червоная Русь. 1889. Ч. 21. С. 3; Ч. 23. С. 3.

системи виплат для студентів юридичного факультету, які працювали в адвокатських та нотаріальних конторах; усунення наявна протекційної системи при розподілі стипендій; видання у Львові власного молодіжного часопису польською та українською мовами. Також учасники віча вимагали: перенесення рільничої школи в Дублянах до Львова і надання їй статусу академії; відкриття у Львівському університеті медичного факультету і школи рабинів, протестували проти нового військового закону й концесійних шкіл¹⁴¹.

Щоб уникнути поліційних заборон, організатори запросили учасників зібрання поіменно. Віче розпочалося 9 березня у приміщенні ратуші. Навіть особиста присутність ректора та спроба припинити збори як незаконні (відбувалися за межами університетської будівлі) була безуспішною. Щоб уникнути подальшої активізації студентства, Академічний сенат* заборонив проведення віча 10 березня. Однак збори продовжились. Того дня в них узяли участь майже тисяча студентів¹⁴². Учасники зборів вимагали скасувати розпорядження, що обмежують свободу тих, хто здобуває вищу освіту. Тоді ж пролунала теза про необхідність консолідації зусиль, координації дій та об'єднання усіх галицьких студентів у єдину організацію. Завершальним акордом віча став мітинг перед будинком Галицького намісництва, під час якого молодь уперше виконала гімн Олександра Колесси «Шалійте, шалійте!»¹⁴³. Кость Левицький назвав ці виступи «справдішним протестом проти реакції і авторитаризму уряду»¹⁴⁴. Попри те, що жодна з вимог молоді так і не була задоволена, збори засвідчили величезний потенці-

¹⁴¹ Червоня Русь. 1889. Ч. 46. С. 3.

* Академічний сенат – вищий колегіальний орган управління Львівського університету, до складу якого входили ректор, декани та сеньйори (найстарші за віком і стажем професори). До його компетенції належали питання, які стосувалися загально-го керівництва навчальним закладом.

¹⁴² Левицький К. Історія політичної думки... С. 221.

¹⁴³ Назарук О., Охримович О. Хроніка руху... С. 416.

¹⁴⁴ Левицький К. Історія політичної думки... С. 222.

ал студентства, його здатність до самоорганізації, консолідації та боротьби за свої права. У цих подіях молодь постала як вагома суспільна сила, з якою влада змушена рахуватись. Історик Іван-Павло Химка зазначив, що зібрання було найважливішою подією, як стимулюючий бунтівний досвід, важливіший за будь-яке конкретне досягнення¹⁴⁵.

Відповіддю влади на таку рішучість молоді стали гоніння студентів, які брали участь в акції. Так, членам «Академічного братства» Є. Левицькому та В. Охримовичу оголосили догани, останнього також позбавили стипендії. В'ячеслава Будзиновського за підготовку дуже критичного реферату взагалі відрахували з університету. Під впливом вічевих подій В. Охримович, Є. Левицький та М. Ганкевич перевелися з філософського факультету на юридичний¹⁴⁶. Також відраховано двох студентів із Політехнічної школи, а ще сім слухачів університету отримали догани¹⁴⁷.

Значний розголос академічних віч у Львові та Будапешті спонукав владу посилити контроль за молоддю. Через це імператор Франц-Йосиф 13 березня 1889 р. надіслав президентові міністрів депешу, у якій вказував на необхідність вжити рішучих заходів проти львівських студентів, щоб запобігти повторенню таких ситуацій в інших навчальних закладах імперії.

Однак, попри тиск і посилення контролю, молодь усвідомила, що віча й збори – один з ефективних легітимних способів привернути увагу суспільства до своїх проблем, як загальностудентських, так і національних чи релігійних. Тому надалі активно використовувала його у своїй діяльності. Так, 3 грудня 1889 р. українська молодь Львівського університету скликала чергове віче. Цього разу предметом обговорення стало мовне питання. Студенти вимагали реалізації своїх освітніх прав, зокрема, щоб Академічний сенат листувався з українськими товариствами українською мовою. Водночас створено спеціальну

¹⁴⁵ Химка Д.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890). Київ: Основні цінності, 2002. С. 195.

¹⁴⁶ Назарук О., Охримович О. Хроніка руху... С. 415.

¹⁴⁷ Червоня Русь. 1889. Ч. 70. С. 3.

комісію для спостереження за виконанням постанови¹⁴⁸. Невдовзі керівництво університету задовольнило петицію¹⁴⁹.

На початку 1890-х років консолідація студентства продовжувалася. Змінилися форми репрезентації вимог та інтересів. Вони стали масовішими, охоплюючи молодь із різних куточків імперії. Так, 17–20 травня 1891 р. українські й польські академічні товариства взяли участь у загальноімперському студентському з'їзді у Празі. Програма заходу передбачала вироблення спільної думки слов'янської молоді актуальних суспільно-політичних і культурних питань, а також спільних шляхів боротьби за реорганізацію Австро-Угорщини, визволення слов'янських народів. Під час з'їзду українська делегація запропонувала резолюцію, у якій вимагала надання загального виборчого права, скасування армії й заміни її народною міліцією, відповідальності чиновників перед судом присяжних за злочини під час виконання службових обов'язків, розширення уповноважень судів присяжних тощо. Проти цього документа виступили русофіли – члени «Академічного кружка» та віденської «Буковини». Вони припинили роботу та виїхали з Праги¹⁵⁰. Невдовзі русофільський часопис «Галицкая Русь» опублікував повідомлення про те, що всі студенти роз'їхались, а залишилися лише польські, чеські та руські соціалісти¹⁵¹. Натомість І. Франко високо оцінив участь української молоді в цьому заході, наголосивши на консолідації, налагодженні співпраці й обміні думками, досвідом студентства різних національностей¹⁵².

Вічевий спосіб вирішення нагальних проблем студентського життя молодь використовувала і в наступні десятиліття. На-

¹⁴⁸ Там само. Ч. 250–251. С. 4.

¹⁴⁹ Там само. Ч. 256. С. 3.

¹⁵⁰ Франко І. З'їзд слов'янської молоді. *Франко І. Педагогічні статті і висловлювання*. Київ: Радянська школа, 1960. С. 179–180; Франко І. З статті «Після з'їзду слов'янської молоді». *Франко І. Педагогічні статті і висловлювання*. Київ: Радянська школа, 1960. С. 181–182.

¹⁵¹ Галицкая Русь. 1891. Ч. 28. С. 3.

¹⁵² Франко І. З статті «Після з'їзду слов'янської молоді»... С. 184.

приклад, члени «Академічної громади» 12 грудня 1896 р. брали участь у загальностудентському вічі, на якому обговорили необхідність покращення соціальних умов молоді, побудови академічного дому (гуртожитку)¹⁵³. Активізація національного життя українців, боротьба за реалізацію освітніх прав у середній та вищій школі, зокрема можливості навчатися рідною мовою, актуалізували на початку ХХ ст. питання створення українського університету у Львові. До початку Першої світової війни ця проблема була головним пунктом обговорення студентських віч і зборів. Водночас зростання національної самосвідомості студентів, політизація молодіжного руху зумовили появу на порядку денному питання соборності й політичної самостійності українських земель.

Боротьба за український університет. Боротьба за створення українського університету у Львові стала не лише однією з ключових проблем галицького громадсько-політичного життя початку ХХ ст., а й була своєрідним лакмусом формування чіткої національної ідентичності та домінування самостійницької ідеології серед молоді. Актуалізація університетського питання була закономірним наслідком пропольської етноцентричної політики крайової шкільної адміністрації, а також дистанціювання центральних органів влади від вирішення (між) національних проблем у системі середньої та вищої освіти на місцях. Одним із чинників, що сприяв загостренню боротьби за створення української вищої школи в Галичині, було поступове збільшення в 1880–1890-х роках чисельності українських студентів і відсутність мовної толеранції у вищій школі. Здобувати освіту рідною мовою українці могли частково лише у Львівському університеті. Попри декларування утравквістичного статусу навчального закладу 1871 р., паритету в кількості українських і польських кафедр, а тим паче предметів, що викладали українською та польською мовами, ніколи не було. Завдяки більш сприятливій кон'юктурі у Відні полякам

¹⁵³ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 119 (Академічна громада). Спр. 2. Арк. 6.

вдалося домогтися надання польській мові статусу офіційної в діловодстві й навчальному процесі¹⁵⁴. Будь-які спроби українців реалізувати свої права на освіту рідною мовою ігнорували як на регіональному, так і на державному рівнях.

Генеza боротьби за національну вищу школу сягає ще 1880-х років. Вона розпочиналася як розширення освітніх можливостей через створення нових українських кафедр. У 1880 р. під час першого студентського віча в Коломиї молодь вперше порушила питання про створення кафедри української історії¹⁵⁵. У грудні 1881 р. «Академічний кружок» спільно з «Дружнім лихварем» із цього приводу звернувся навіть до Міністерства освіти і віросповідання (МВіО), яке не задовольнило студентського прохання. Втім, молодь була наполегливою у своїх намірах. На загальних зборах «Академічного братства» в жовтні 1882 р. студент філософського факультету Володимир Масляк запропонував опротестувати рішення міністерства. Однак голова товариства Володимир Коцовський відхилив пропозицію. Він вважав, що такі кроки радше зашкодили б організації, аніж принесли користь¹⁵⁶.

До питання відкриття кафедри української історії молодь повернулася 1884 р. на II студентському вічі. Зокрема, обговорювали необхідність упровадження української мови в навчальний процес на всіх факультетах університету¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Детальніше див.: Мисак Н. Роль вищих навчальних закладів Галичини у процесі становлення української інтелігенції наприкінці XIX – на початку XX століття. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / відп. ред. М. Литвин. Львів, 2016. Вип. 9. С. 5–16; Мисак Н. Реалізація освітніх потреб національних меншин та народів Австро-Угорської імперії у вищій школі (на прикладі Галичини): юридична та практична складові. *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть)*: монографія / відп. ред. І. Соляр; упоряд. М. Романюк. Львів, 2018. Кн. 1. С. 76–95.

¹⁵⁵ Слово. 1881. Ч. 115. С. 3.

¹⁵⁶ Ковалюк Р. Український студентський рух... С. 73.

¹⁵⁷ Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. Львів; Нью-Йорк, 1999. С. 49.

Вагомий поступ у справі національної освіти українці здійснили в часи «нової ери»: почали функціювати кафедра всевітньої історії зі спеціальним оглядом Східної Європи з українською мовою навчання (1894)¹⁵⁸, яку Павло Роберт Магочій назвав «найславнішою українською катедрою в Австро-Угорщині»¹⁵⁹, та друга кафедра української літератури.

Водночас молодь активно протидіяла будь-яким спробам порушити її освітні права. Наприклад, після смерті 1891 р. професора Олександра Огоновського університетська влада гальмувала призначення нового керівника кафедри цивільного права. Зокрема, з різних причин були відхилені габілітаційні подання Костя Левицького і Михайла Зобківа. Тоді ж лекції на цій кафедрі почав читати поляк Олександр Долінський¹⁶⁰. Молодь одразу бойкотувала його виклади¹⁶¹. Завдяки активним протестам у 1898 р. кафедру цивільного права очолив українець Станіслав Дністрянський.

Із кінця 1890-х років проблема українського університету стає найактуальнішою в молодіжному середовищі. Для українців національний навчальний заклад був запорукою націєтворення та нагальною потребою майбутнього прогресу. Як зауважив Микола Кугутяк: «Проблема українського університету виникла разом з національно-політичним рухом і супроводжувала його на всіх історичних етапах. Гострота проблеми випливала з напружених національно-політичних відносин в краї. В умовах українсько-польської тривалої конфронтації вища школа, і, зокрема, університет мали, на думку краєвого

¹⁵⁸ Michalewska K. Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848–1914. *Studia Historyczne*. 1984. Zesz. 1(104). S. 39.

¹⁵⁹ Магочій П. Р. Національні культури й університетські катедри. Торонто, 1980. С. 10.

¹⁶⁰ Мудрий В. Змагання за українські університети... С. 50; Качмар В. М. *За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.)*. Львів, 1999. С. 28.

¹⁶¹ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 119. Спр. 2. Арк. 336 зв.

політичного проводу, не лише формувати високоосвічену інтелігенцію, але й стати засобом розвитку національної свідомості, важелем активізації національно-політичного руху і розбудови української державності»¹⁶².

Молодь була тією соціальною групою, яка найбільше відчувала необхідність української вищої школи, а тому саме вона найактивніше вимагала створення національного університету. Історик Володимир Качмар початок організованої боротьби за український навчальний заклад у Львові пов'язує створенням студентського товариства «Академічна громада», яке зайняло провідні позиції у громадсько-політичному житті краю¹⁶³. Члени цієї організації 1899 р. ініціювали скликання віча українських студентів всієї Австро-Угорщини у справі заснування університету. Вони створили спеціальний комітет, який займався оповіщенням молоді з усіх вищих навчальних закладів про скликання віча. Місцем проведення заходу обрали приміщення «Народного дому». Однак через поліційні перешкоди віче відбулося 13 липня у великій залі готелю «Belle-Vue»¹⁶⁴. Загалом, зібралось майже 450 студентів. Були присутні також представники галицької преси й українські професори Львівського університету¹⁶⁵.

¹⁶² Кугутяк М. Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848–1914). *Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали конференції «Український Вільний Університет: з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування (Львів, 13–14 лютого 1992 р.)»*. Мюнхен; Львів, 1993. С. 16.

¹⁶³ Качмар В. М. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX – на початку XX ст.: суспільно-політичний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 1999. С. 10.

¹⁶⁴ Michalewska K. Sprawa uniwersytetu ... S. 40; Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki Polsko-Ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. Toruń, 1996. S. 78.

¹⁶⁵ Українсько-руський університет. Пам'яткова книжка першого віча студентів Українців-Русинів всіх вищих шкіл Австрії в справі оснування українсько-руського університету / зібрав і видав М. Крушельницький. Львів, 1899. С. 11.

Один із доповідачів, голова «Академічної громади» Михайло Галушинський, у виступі обґрунтував необхідність українського університету, а також наголосив на мовній дискримінації українців у Галичині. Тому боротьбу за національну вищу школу назвав ключовим завданням молоді, а заснування університету стане поступом у відстоюванні галицькими українцями своїх національних прав¹⁶⁶. Цю тезу у виступах підтримали представники всіх українських товариств: голови віденської «Січі» Володимир Старосольський, «Ватри» з Пшибрами Володимир Дутка, делегати чернівецького «Союзу» Олекса Кобилянський, українських студентів із Кракова Гриць Бобяк, львівської «Основи» Павло Дурбак¹⁶⁷. Учасники віча ухвалили резолюцію до МВіО з вимогою заснування українського університету у Львові. Цей документ підписали 449 студентів вищих шкіл Австро-Угорщини та 57 матуристів*. Завершальним акордом віча стало публічне виконання народного гімну «Ще не вмерла Україна». Ця подія мала великий розголос у краї. Організатори віча отримали численні вітальні телеграми від українських громад із багатьох міст і містечок Галичини та Північної Буковини¹⁶⁸.

Хоча студентська резолюція 1899 р. залишилася невирішеною, сам факт такої однакості молоді в боротьбі за власні права мав велике значення для подальшої активізації суспільно-політичного життя. Протягом наступних років, аж до початку Першої світової війни, проблема українського університету була ключовою у суспільно-політичному житті краю. А присвячені їй студентські акції стали другими за значенням після виборчих компаній подіями в Галичині.

Питання університету обговорювали учасники II віча української академічної молоді, яке проходило у Львові 14 липня 1900 р. Вони знову ухвалили резолюцію з вимогою якнайшвидше

¹⁶⁶ Там само. С. 20.

¹⁶⁷ Там само. С. 23–34.

* Матурист – випускник середнього навчального закладу (гімназії чи реальної школи), який склав випускний іспит – матуру.

¹⁶⁸ Українсько-руський університет... С. 39–47.

заснувати національну вищу школу. Втім, університетське питання було радше преамбулою. На зібранні студентська молодь сформулювала пріоритетне завдання боротьби: «...створити свій власний державний організм, свою власну незалежну, самостійну українську національну державу в етнографічних границях по всій території заселеній українським народом»¹⁶⁹.

Вимоги відкриття українського університету у Львові звучали під час з'їзду українських студентів у Львові (1902)¹⁷⁰, зборів студентів-русинів Австрійської імперії (1906)¹⁷¹, з'їзду українського студентства Австро-Угорської і Російської імперій у Львові (1909)¹⁷², II Всеукраїнського студентського з'їзду (1913)¹⁷³, Всеслов'янського з'їзду поступової академічної молоді (1908)¹⁷⁴ тощо. Взагалі заснування національного навчального закладу асоціювалось у молодіжних колах не лише з можливостями розвитку української науки та культури, а й самостійним поступом українського народу взагалі¹⁷⁵.

Попри неабияку мобілізацію молоді в боротьбі за свої права, керівництво Львівського університету та крайова адміністрація фактично ігнорували проблему. А подекуди Академічний сенат своїми рішеннями різко протидіяв вимогам студентів, сприяючи в такий спосіб нагнітання конфлікту. Загострення польсько-українського протистояння в університетській справі припало на осінь 1901 р. У його основі – два

¹⁶⁹ Друге віче української академічної молодіжні. *Молода Україна*. 1900. Ч. 8. С. 294; II Віче української академічної молодіжні дня 14 н. ст. липня 1900 у Львові. Справоздане. Львів, 1900. С. 14.

¹⁷⁰ З'їзд академічної молодіжні. *Молода Україна*. 1902. Ч. 4. С. 133.

¹⁷¹ З'їзд рускої молодіжні висших шкіл австрійских в справі боротьби за руский університет у Львові. *Діло*. 1906. Ч. 136. С. 2.

¹⁷² З'їзд української молодіжні. *Діло*. 1909. Ч. 142. С. 3; З'їзд української академічної молодіжні. *Діло*. 1909. Ч. 150. С. 2–3; Ч. 152. С. 2–3.

¹⁷³ Наш зїзд. Резолюції. *Шляхи*. 1913. Ч. 7. С. 82–84.

¹⁷⁴ Залізник М. Всеслов'янський зїзд поступової молодіжні. *Літературно-науковий вістник*. 1908. Т. 43. Кн. 7. С. 168.

¹⁷⁵ Л. Ц. Національна вага університету і консеквенції для її ренегатів. *Молода Україна*. 1902. Ч. 1–3. С. 7.

епізоди. По-перше, відмова декана теологічного факультету Яна Фіялека приймати вписові бланки (т. зв. index-у) студентів українською мовою¹⁷⁶. Вона викликала обурення та протести серед молоді інших факультетів. Українські студенти вимагали здійснювати процедуру запису в університет по-українськи¹⁷⁷. Зрештою, лише богословам дозволили записувати відомості про себе рідною мовою¹⁷⁸. Молодь навіть створила спеціальний комітет вісьмох, який мав стежити за дотриманням спільної домовленості слухачами-теологами¹⁷⁹. Втім, погодження з деканатом було неформальним, нормативно не закріпленим*. Другий епізод – заборона українським студентам проводити віче у приміщенні університету. Керівництво вимагало змінити порядок денний заходу (вилучити питання про заснування української вищої школи), місце та час його проведення. Попри заборону, віче відбулося 19 листопада 1901 р. нелегально в актовій залі університету. Вимогу ректора та деяких професорів залишити приміщення навчального закладу студенти ігнорували гучними криками і

¹⁷⁶ До рускої університетської молодіж... Вносіть всі поданя в університет лишень в українській мові. *Діло*. 1901. Ч. 203. С. 2–3; Польська гаката у львівскѡмъ університетѣ. *Діло*. 1901. Ч. 223. С. 1.

¹⁷⁷ W sprawie Uniwersytetu Lwowskiego. Głos Towarzystwa nauczycieli szkół wyższych. Lwów, 1908. S. 18.

¹⁷⁸ Справа вписовъ рускихъ богословѡвъ... *Діло*. 1901. Ч. 231. С. 1.

¹⁷⁹ II-гі Збори руских богословів. *Діло*. 1901. Ч. 246. С. 2–3.

* Необхідно зауважити, що невдовзі університетська влада своїми рішеннями скасувала всі неформальні домовленості. Використавши юридичні тонкощі тогочасного освітнього законодавства, Академічний сенат на засіданні 27 січня 1902 р. запровадив нові мовні приписи. Відтоді всі рубрики в index-ax, за винятком особистого підпису, студенти мали заповнювати латиною. Мовою всіх інших внутрішніх документів була польська як мова офіційного діловодства в університеті. Лише відповіді на будь-які запити і звернення канцеляристи повинні були виконувати мовою подання (детальніше див.: W sprawie Uniwersytetu Lwowskiego... S. 18–19).

свистом¹⁸⁰. Відповіддю на такі дії молоді стало дисциплінарне слідство й відрахування кількох студентів. Протестуючи проти рішення Академічного сенату, українська молодь вдалася до сецесії. А 8 грудня студенти звернулися до керівництва університету з листом, у якому зауважили, що припинення їхнього навчання зумовлено образливим ставленням ректора й деяких професорів до українців. Також вимагали рівноправності української та польської мови в діловодстві навчального закладу, поступового запровадження паралельних українських кафедр на всіх факультетах. Звернення підписали 59 студентів¹⁸¹. Протягом першої половини грудня 1901 р. 640 українців покинули навчання у Львівському університеті¹⁸². 7 грудня українська інтелігенція Львова організувала прощальний вечір із молоддю, яка виїжджала на студії до інших вищих шкіл. Водночас саморозпустилося товариство «Академічна громада»¹⁸³.

Сецесія активізувала громадськість навколо українського питання. По-перше, відбулися віча на місцях (в Городку, Чорткові, Буську тощо), під час яких населення обговорювало проблему університету, висловлюючи свою цілковиту підтримку молоді¹⁸⁴. По-друге, до вирішення питання долучився особисто митрополит Андрей Шептицький, який негайно припинив візит до Рима і повернувся до Львова. Причиною такого поспіху був виїзд більшості студентів-богословів до Відня й Кракова. Варто зауважити, що газета «Діло» писала про сецесію 130 з усіх 184 слухачів теоло-

¹⁸⁰ Небувала демонстрація на університетѣ. *Діло*. 1901. Ч. 250. С. 4; Демонстрація рускихъ академикѣвъ и застановлене выкладѣвъ въ львѣвскѣмъ університетѣ. *Діло*. 1901. Ч. 251. С. 1; Борба за університетѣ. *Діло*. 1901. Ч. 253. С. 1; Ч. 254. С. 2.

¹⁸¹ Держархів Львівської обл. Ф. 26. Оп. 13. Спр. 70. Арк. 65–66.

¹⁸² Сецесія молодѣжи. *Діло*. 1901. Ч. 260–261. С. 1–2; 640 академикѣвъ-Русинѣвъ выписало ся зъ львѣвского університету [Нювинки]. *Діло*. 1901. Ч. 268. С. 3.

¹⁸³ Держархів Львівської обл. Ф. 26. Оп. 13. Спр. 1. Арк. 29.

¹⁸⁴ Борба о рускій університетѣ. *Діло*. 1901. Ч. 265. С. 1; Вѣча в справѣ руского університету. *Діло*. 1901. Ч. 276. С. 1; Ч. 277. С. 1.

гічного факультету¹⁸⁵. Однак у списках, складених керівництвом університету, фігурують аж 217 осіб¹⁸⁶. По-третє, громадськість почала активно розглядати як можливий вихід із ситуації створення приватного українського університету¹⁸⁷. Організувавши опитування серед населення, українські товариства спробували зважити всі «за» і «проти» такого задуму. Зрештою, після бурхливого обговорення проблеми на зборах представників українців Галичини, що відбулися у Львові 19 травня 1902 р., вирішено домогатися відкриття державного університету¹⁸⁸. Значний суспільний розголос молодіжної акції на підтримку своїх прав спонукав громадськість до обговорення становища і проблем цієї соціальної групи. А ініціатива фінансово допомогти сецесіоністам продовжити навчання в інших університетах переросла в заснування спеціального академічного фонду¹⁸⁹.

Попри спроби української частини суспільства вплинути на вирішення справи, керівництво Львівського університету залишалося на пропольських позиціях. Усвідомивши безрезультатність сецесії, українська молодь у липні 1902 р. скликала у Львові студентський з'їзд, у якому взяли участь понад 500 делегатів. Вони ухвалили повернутися до навчання і продовжити боротьбу, перенісши її в політичну площину та репрезентуючи не лише інтереси окремої соціальної групи, а й всього народу¹⁹⁰.

¹⁸⁵ Митрополитъ гр. Шептицькій. [Новинки]. *Діло*. 1901. Ч. 265. С. 2.

¹⁸⁶ Держархів Львівської обл. Ф. 26. Оп. 13. Спр. 50. Арк. 3–6.

¹⁸⁷ Університет через підписку. *Діло*. 1902. Ч. 54–55. С. 1; Ч. 56. С. 1; Ч. 58. С. 1; Ч. 60. С. 1.

¹⁸⁸ Збори Русинів з цілого краю, скликаних анкетною руских народних товариств в справі «приватного університету через підписку». [Новинки]. *Діло*. 1902. Ч. 101. С. 3.

¹⁸⁹ Справоздане о приходах і видатках академічного фонду від 5 грудня 1901 р. до 19 цвітня 1902 р. *Діло*. 1902. Ч. 86. С. 1–2; Академічний фонд [Новинки]. *Діло*. 1902. Ч. 190. С. 3.

¹⁹⁰ З'їзд молодіжи. *Діло*. 1902. Ч. 154. С. 3; Українсько-руска молодіж академічна, перебувши сей шкільний рік на чужині, зібрала ся ниньки до столиці Галицької Руси. [Новинки]. *Діло*. 1902. Ч. 154. С. 3; З'їзд укр.-рускої молодіжи. *Діло*. 1902. Ч. 155. С. 1–2; Ч. 156. С. 1–2; Ч. 157. С. 1.

Водночас відновила діяльність «Академічна громада», перші загальні збори якої відбулися 23 листопада¹⁹¹.

У наступні роки університетська справа стала лакмусом політичної активності молоді, періодично мобілізуючи українське суспільство в боротьбі за національні права. Чергове загострення протистояння між університетською владою і студентами відбулося під час «ячної справи» 1903 р., коли українці з обуренням відреагували на обрання новим ректором винуватця сецесії Яна Фіялека. Вимоги про його відставку крайова адміністрація і МВіО ігнорували. Тоді студенти вдалися до радикальних кроків – 16 жовтня перед лекцією ректора закидали тухлими яйцями. Академічний сенат негайно відрахував сімох активістів. Однак нагнітання українсько-польського протистояння зростало, Академічний сенат, щоб уникнути напруження та силового протистояння, ухвалив рішення про призупинення освітнього процесу¹⁹².

Черговий сплеск боротьби припав на 1907 р. Приводом до заворушень стало ігнорування ректором вимог української молоді та рішення провести імматрикуляцію (студентську присягу) польською мовою. Виступаючи проти цього, студенти розпочали 23 січня 1907 р. акцію протесту. Понад 150 слухачів, зібравшись на віче у приміщенні університету, вирішили звернутися до ректора з вимогою надати їм для зборів актову залу. Сильне суспільне напруження серед молоді, а також нетолерантна поведінка вченого секретаря навчального закладу Алоїза Віняжа, який, проходячи повз, назвав студентів «гайдамацькими дикунами», «українськими дикунами», спровокували неконтрольований вияв агресії. Студенти побили його палками, увірвалися до актової зали і понищили меблі, килими,

¹⁹¹ І-ші загальні збори відродженої «Академічної Громади» [Новинки]. *Діло*. 1902. Ч. 253. С. 3.

¹⁹² Діло розпуки. *Діло*. 1903. Ч. 224. С. 1; В справі університетській. *Діло*. 1903. Ч. 224. С. 1–2; Демонстрація на львівському університеті. *Діло*. 1903. Ч. 225. С. 1–2; Події на львівському університеті. *Діло*. 1903. Ч. 226. С. 2; Ч. 227. С. 1; Жадаємо виміру справедливості. *Діло*. 1903. Ч. 228–229. С. 1; Ще в справі університетської демонстрації. *Діло*. Ч. 231. С. 1–2.

вікна та портрети професорів. Згодом забарикадували вхід у крило університету, а з вікна вивісили жовто-блакитний стяг. Щоб не допустити конфронтації з поліцією, яка прибула на виклик ректора, студенти добровільно залишили приміщення. Загалом заарештовано 153 протестувальників, а їхній похід до поліційного відділка перетворився на справжнє дійство з виконанням українських патріотичних пісень. Згодом усіх, крім двох студентів, випустили¹⁹³. Але вже 1 лютого почалися поліційні облави, обшуки й арешти української молоді, насамперед у приміщеннях Академічного дому* та «Академічної громади»¹⁹⁴. У наступні дні затримання відбувалися на провінції. Загалом на 10 лютого заарештовано 107 осіб, та на цьому арешти не припинилися¹⁹⁵. Описані події спричинили значний суспільний розголос не лише в Галичині, а й усій Австро-Угорській імперії. Заарештованих підтримала українська, польська та єврейська молодь. 2 лютого у Львові відбулося загальне віче студентів, у якому взяло участь понад 700 осіб, зокрема й представники польських «Братної помічі»**, «Бібліотеки слухачів медицини Львівського університету» та єврейських товариств «Вогнь», «Союз», «Життя». Всі вони різко критикували ректора за поліційне переслідування студентів і висловили одноставну підтримку заарештованих. 10 лютого їх підтримали учасники

¹⁹³ Буча у львівським університеті. *Діло*. 1907. Ч. 8. С. 1.

* Академічний дім (Український академічний дім у Львові) – гуртожиток для незаможної української студентської молоді, споруджений у 1904–1906 рр. за ініціативи М. Грушевського та фінансової підтримки Є. Чикаленка по вул. Супінського (тепер М. Коцюбинського), 21.

¹⁹⁴ Після університетської демонстрації. Масові арештованя нашої академічної молодіжї. *Діло*. 1907. Ч. 15. С. 1.

¹⁹⁵ В справі університетської демонстрації. *Діло*. 1907. Ч. 23. С. 2.

** У Галичині товариств під такою назвою функціювало декілька: студентів Львівської політехнічної школи, Львівського університету, слухачів Вищої рільничої школи в Дублянах, студентів Ветеринарної академії у Львові. У цьому випадку на зборах були присутні члени «Братньої помочі» Львівської політехнічної школи.

віча слов'янських і німецьких студентів у Відні¹⁹⁶. Ці події також активізували українську громадськість: жіноцтво збирало пожертви та дбало про постачання продовольства, адвокати Степан Федак, Володимир Старосольський, Кость Левицький, Микола Шухевич і Теодосій Заяць безкоштовно представляли інтереси затриманих¹⁹⁷. Незадовільні умови у слідчій в'язниці (відсутність необхідних санітарно-гігієнічних умов, переповненість камер) спонукали заарештованих студентів 21 лютого розпочати голодування¹⁹⁸. Під тиском громадськості, особливо завдяки розголосу на шпальтах іноземної преси, суд вирішив частину заарештованих (41 особу) випустити під заставу, решту – залишити під вартою. Однак студенти відмовилися. Переглянувши своє рішення, суд призначив заставу лише за п'ятьох затриманих – інших відпустив¹⁹⁹. У відповідь заарештовані забарикадувались у приміщенні в'язниці і заявили, що вийдуть на волю всі разом. Свої вимоги вони обґрунтували в листі до Вищого крайового суду у Львові. Тим часом зростало суспільне напруження. Під будинком суду зібралася велика кількість протестувальників, особливо молоді. Зрештою, 24 лютого внесено необхідну заставу і студенти демонстративно, з промовама й урочистим походом вулицями міста, вийшли на волю²⁰⁰. Однак польсько-українське протистояння в університетській справі продовжилося. 4 березня 1907 р. відбувся ще один погром у навчальному закладі, ініційований польськими студентами. Бійка з українською молоддю сягнула таких масштабів, що поліція організувала розмежувальний кордон. Академічний сенат, щоб унормувати ситуацію, знову ухвалив при-

¹⁹⁶ В справі університетської демонстрації. *Діло*. 1907. Ч. 23. С. 2; Ч. 25. С. 1.

¹⁹⁷ Після університетської демонстрації. Масові арештованя нашої академічної молодіжи. *Діло*. 1907. Ч. 17. С. 1.

¹⁹⁸ Голодівка руських студентів. *Діло*. 1907. Ч. 31. С. 1–2.

¹⁹⁹ В справі університетської демонстрації. Голодовий страйк. *Діло*. 1907. Ч. 32. С. 1–2.

²⁰⁰ Великий день. *Діло*. 1907. Ч. 33. С. 1–2.

Активізація молоді в суспільно-політичному житті Галичини...

пинити навчання та зачинити університет²⁰¹. 22 березня було вирішено й долю заарештованих українських студентів. Керівництво навчального закладу відрахувало 11 учасників заворушень 23 січня, щодо решти тривало дисциплінарне слідство²⁰².

*Перевезення арештованих українських студентів до будівлі карного суду у Львові по вул. С. Баторія (тепер – вул. Князя Романа) 9 липня 1910 р. фотограф М. Мюнци**

У наступні роки боротьба за українську вищу школу продовжувалася, набуваючи більш гострих і непримиренних форм. Так, у травні 1910 р., польські студенти, спровоковані публікаціями на сторінках «Słowa polskiego», не допускали українців до аудиторій. Українським послам за посередництвам Відня вдалося тимчасово врегулювати ситуацію. Втім, запевнення розглянути питання українського університету у МВіО ніхто не планував виконувати. Влада лише прагнула запобігти подальшому розгортанню конфлікту. Чергове ігнорування українських вимог у вищих кулуарах влади спонукало студентів скликати 1 липня

²⁰¹ Університетські події. *Діло*. 1907. Ч. 40. С. 1–2.

²⁰² Польський сенат урядує [Новинки]. *Діло*. 1907. Ч. 55. С. 2.

* Джерело: Nowosci illustrowane (Kraków). 1910. Nr 28.

1910 р. нелегальне віче, щоб вибрати стратегію поведінки й відносин із Віднем. Та захід переріс у збройну сутичку з поляками, під час якої смертельно поранено студента юридичного факультету, члена «Академічної громади» Адама Коцка. Подальший перебіг подій спрямовано на дискредитацію української молоді. Адже за участь у заворушеннях поліція заарештувала лише її. Польські студенти ж фігурували лише як свідки. Загалом, до судової відповідальності притягнуто 101 українця²⁰³. Процес характеризувався національною заангажованістю суддів, тривав від середини лютого до липня 1911 р. і завершився визнанням вини всіх підсудних, їхнім ув'язненням на терміни від 14 днів до 3-х місяців та відрахуванням із навчального закладу²⁰⁴.

Ці події сколихнули громадськість у різних куточках імперії, згуртували й активізували як окремих українців, організації та політичні партії в боротьбі за створення національного університету у Львові. Вимоги студентів відкрито підтримав і митрополит А. Шептицький*. Судовий процес над студентами вплинув на кардинальну зміну стратегії та методів дій україн-

²⁰³ Гурак І. Студентство у боротьбі за відкриття українського університету у Львові та події 1 липня 1910 р. *Українознавчі студії*. 2007–2008. № 8–9. С. 308–310.

²⁰⁴ Держархів Львівської обл. Ф. 26. Оп. 13. Спр. 304. Арк. 3–46.

* 28 червня 1910 р. Митрополит на засіданні Палати панів австрійського парламенту виголосив промову про виняткову необхідність для українського народу в Галичині власної вищої школи. У виступі він підкреслив, що університети «являються могутніми факторами в історичному житті народів», «мають колосальний вплив на життя людської спільноти». Українська вища школа в Галичині є нагальною потребою для подальшого розвитку української нації, адже саме вона – важливий осередок формування національної еліти – «цілих рядів священників, учителів середніх шкіл, урядовців, суддів і інших академічно-образованих фахівців», які визначають основні вектори суспільно-політичного й культурного життя нації. (Див.: Промова Митрополита Андрея в австрійській Палаті Панів про потребу українського університету у Львові [28 червня 1910 р.]. Митрополит Андрей Шептицький / ред. кол.: М. Гринчишин та ін.: у 4 т. Львів: Фондація «Андрей», Видавничий відділ «Артос», 2007. Т. 1: 1899–1914. С. 718–719).

Активізація молоді в суспільно-політичному житті Галичини...

ської молоді. Під час організації різних акцій студентські товариства почали кооперуватися з політичними партіями, також вони поставили за мету залучити до боротьби якомога більше українського населення. Тому вони перенесли акцент своєї діяльності зі столиці краю у провінцію, популяризуючи питання заснування українського університету серед селян і міщан.

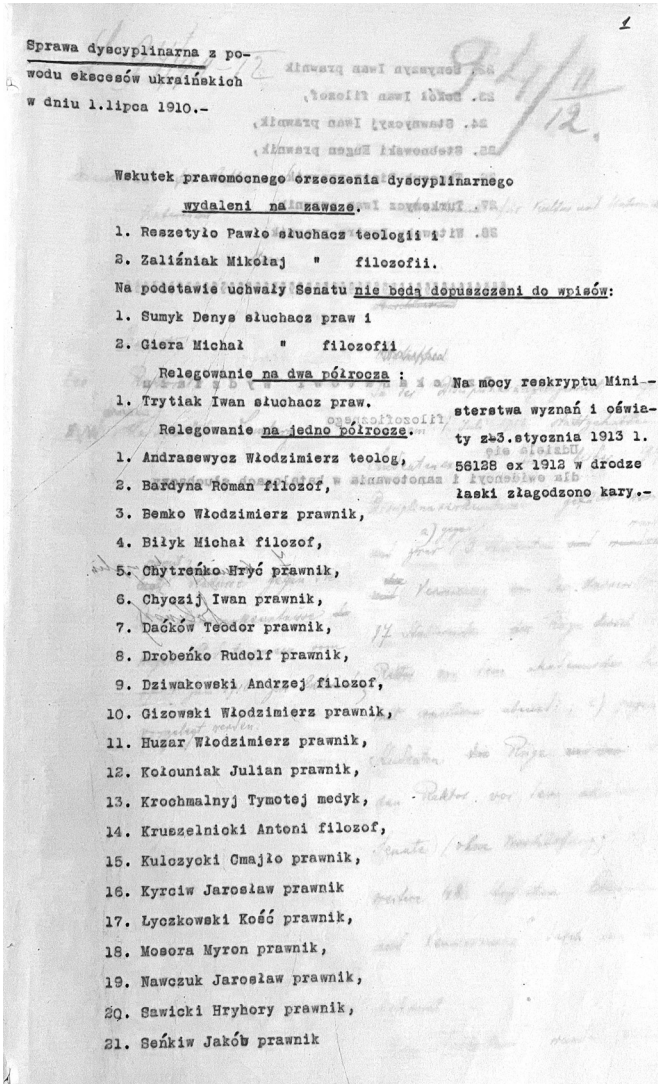
*Демонстрація проти арешту українських студентів перед будівлею карного суду у Львові. 9 липня 1910 р. фотограф М. Мюнци**

Така рішучість і цілеспрямованість студентів, зрештою, принесла результати. У січні 1914 р. унаслідок польсько-українських домовленостей було досягнуто компромісу – погодження щодо відкриття українського університету у Львові²⁰⁶. Однак початок Першої світової війни так і не дозволив втілити це рішення.

Отже, у другій половині XIX – на початку XX ст. важливу роль у суспільно-політичному житті Галичини відіграє молодь.

* Джерело: Nowosci illustrowane (Kraków). 1910. Nr. 28

²⁰⁶ Гурак І. «Молода Україна»: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ, 2007. С. 225.

Список українських студентів, покараних за участь у заворушеннях у Львівському університеті 1 липня 1910 р.*

* Джерело: Держархів Львівської обл. Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові). Оп. 7. Спр. 635. Арк. 1.

В умовах активізації українського національного руху вона виступає рушійною силою боротьби. Молодь однією з перших на собі відчула всю нерівноправність українського населення у краї, зокрема в галузі освіти. Попри тотальний контроль влади, яка намагалася скерувати світоглядне формування представників цієї соціальної групи в лояльне до імперії русло, перешкодити розвитку вільнодумства й національно-політичної свідомості студентському середовищі, прагнення представників старшого покоління інтелігенції вплинути на ідейне становлення молоді, ця соціальна група стала своєрідним промотором змін.

Протягом окресленого періоду відбувається організаційне оформлення молодіжного руху. Ще з 60-х років XIX ст. студентство створює організації для репрезентації власних інтересів і боротьби за соціальні права. В наступні десятиліття молодіжний рух характеризувався складними процесами спеціалізації, дифереціації та консолідації. Студентські організації пройшли своєрідну трансформацію: від суто станових (які репрезентували інтереси однієї соціальної групи) до загальнонаціональних. Упродовж останнього двадцятиліття XIX ст. вони стають справжніми осередками молодіжного життя. Попри розбіжності в ідеологічному спрямуванні, товариства обстоювали одну й ту ж мету – всебічний захист інтересів та реалізація прав українського студентства. Організаційні трансформації всередині молодіжного руху завершилися створенням Українського студентського союзу – об'єднання, що мало на меті згуртувати у своїх лавах для спільної боротьби українську молодь з усіх навчальних закладів імперії.

Водночас наприкінці XIX – на початку XX ст. студентство еволюціонує ідейно. Якщо спершу воно поділяло погляди двох панівних політичних течій – народовців і русофілів, відтак у своїй діяльності дублювало стратегії, запропоновані старшими діячами, то згодом у молодіжному середовищі формується власне бачення розвитку національного руху. Поступово значна частина молоді відходить від народовської і русофільської ідеологій, утверджується на платформі радикальних ідей, які

Активізація молоді в суспільно-політичному житті Галичини...

були новаторськими в тогочасному суспільстві. Радикальне студентство критикує всі починання діячів старшого покоління як ліберальні й обмежені, негативно сприймає спробу польсько-українського порозуміння 1890–1894 рр. і, врешті-решт, опиняється в опозиції до інших політичних течій. Однак саме радикальна молодь спромоглася першою створити в Галичині політичну партію – РУРП, більшість членів якої становили члени «Академічного братства». Вже у другій половині 1890-х років молодь звільняється від ідеологічного впливу старших, а студентський рух набуває самостійності. Наприкінці XIX – на початку XX ст., попри негативні тенденції суспільно-політичного життя (боротьба різних політичних течій за вплив на населення, наявність ідейних розходжень між ними, несформованість української еліти), зростає рівень політичної свідомості в академічному середовищі, і саме молодь стає носієм ідеї самостійності Української держави як кінцевої мети національного руху. Студентство проходить складну ідейну еволюцію: від русофільства, українофільства до формулювання української національної ідеї, яка з часом охопила всі прошарки суспільства.

Водночас молодь здійснює практичні кроки у відстоюванні своїх соціальних і національних прав. Одним із способів вирішення нагальних проблем студентського життя стають академічні віча. Дедалі частіше звучить вимога про навчання українців рідною мовою, про створення студентського часопису, про відкриття кафедри української історії. Наприкінці 1890-х років академічні товариства проголошують своїм головним завданням боротьбу за створення українського університету у Львові, яка активно розгорнулася на початку XX ст. Ініційована студентством, вона поступово мобілізувала всі прошарки суспільства – від інтелігенції до селянства. Дві ідеї, сформульовані в молодіжному середовищі, – боротьби за національний університет і політичну самостійність – стали ключовими гаслами українського національного руху напередодні Першої світової війни.

Наталія Мисак